

Şerif el-İdrisi, Kral Roger, Kitabı' r Rucar ve Tabula Rogeriana Üzerine

On Sharif al-Idrisi, King Roger, Kitabı' r Rucar and Tabula Rogeriana

Murat TANRIKULU

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr. Murat Tanrikulu

Çankırı Karatekin Üniversitesi <https://ror.org/011y7xt38>
Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çankırı, Türkiye

ORCID: [0000-0003-1384-5152](https://orcid.org/0000-0003-1384-5152)
e-mail: mtanrikulu@karatekin.edu.tr

Başvuru/Submitted: 11.09.2022
Kabul/Accepted: 18.01.2023

Atf: Tanrikulu, Murat, “Şerif el-İdrisi, Kral Roger, Kitabı' r Rucar ve Tabula Rogeriana Üzerine”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Haziran 2023), s. 1-26.

Citation: Tanrikulu, Murat, “On Sharif al-Idrisi, King Roger, Kitabı' r Rucar and Tabula Rogeriana”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (June 2023), p. 1-26.

Öz-Şerif el-İdrisi, Orta Çağ Batı İslam geleneğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Kendinden önceki İslam coğrafyacılarının aksine çalışmalarında Batlamyus'u örnek almış ve haritalarında yedi iklimi olduğu gibi gösteren tek Müslüman bilim insanı olmuştur. Batı kaynaklarını ve özellikle Batlamyus'u çok iyi bilen müellif aynı zamanda İslam coğrafya eserlerini de takip edebilmiştir. Irak ve Belh coğrafya okulu müelliflerinin eserleri, Halife Me'mun dönemi eser, çeviri eser ve haritaları ile Türk bilim insanlarının çalışmaları bunlar arasındadır. Bu anlamda müellif, hem Batı hem de Doğu kaynaklarını oldukça iyi etüt etmiş bir bilim insanıdır. Ortaya koyduğu eser ve çizdiği haritalar da bunun doğru bir yansıması olarak her iki kültür çevresinin sentezi durumundadır. Onu döneminin en önemli coğrafyacıları arasına sokan da açık bir biçimde bu özelliğidir. Eserinde yer verdiği dünya haritası, İslam anlayışına uygun olarak güneye dönüktür. Tüm ökümen ve anökümen alanlar hem Hristiyan hem de İslam kutsal topraklarının çevresinde yer alır. İdrisi haritaları, kıyı şekilleri bakımından diğer İslam coğrafyacılarının haritalarına oranla daha ayrıntılıdır. Bununla birlikte girinti ve çıkıntıların gösteriminde detaylandırmaya gitmemiş, böylece birebir suretten de kaçınmıştır. İdrisi, eserini Sicilya'da, Kral Roger'ın sarayında ve onun desteğiyle kaleme almış, bitirdiğinde de ona atfetmiştir. Makalenin konusunu eserin yazılış süreci ve eserle hedeflenen amaçlar oluşturmaktadır. Yöntem olarak doküman analizi ve hermeneutikten yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler- İdrisi, Kral Roger, Sicilya, Kitabı' r Rucar, Tabula Rogeriana

Abstract - Sharif al-Idrisi is the only scientist among Islamic geographers who does not belong to a school and shows seven climates on his maps in accordance with the Ptolemy tradition. The author, who knew the previous Western sources and especially Ptolemy very well in his works, was also able to follow the Islamic geography works published before him. These include the works of the authors of the Balkh and Iraqi geography schools, the works and translations of the Caliph Me'mun period, maps and the works of Turkish scientists. In this sense, the author is a Muslim scientist who has studied both Western and Eastern sources very well. The work he produced and the maps he drew are a vere accurate reflection of this, as a synthesis of both cultural environments. It is this characteristic that put him among the most important geographers of his time. al-Idrisi wrote his work in Sicily, at the court of King Roger and with his support, and when he finished writing he attributed it to him. The subject of this article is the writing process and the aims aimed of this work. As a method, document analysis and hermeneutics were used.

Keywords- Idrisi, King Roger, Sicily, Kitabı' r Rucar, Tabula Rogeriana.

EXTENDED ABSTRACT

According to various studies, Idrisi was born in Sebte (Ceuta) in 493 (1100). He completed his education in Cordoba. However, his birthplace, Sabbath, still continues to be debated. Idrisi started traveling when he was sixteen. He first visited Asia Minor, then the south coast of France, and from there he went to England. He traveled to Spain and North Africa. Then, in 1138, he came to Palermo at the invitation of King Roger. He spent the next of his life in this city and died here. II. Roger was born in 1095, the second son of Count Roger de Hautaville (Roger I) and Adelaide de Montferrat. Roger I died in 1101. The older brother Simon, who was still a child, also passed away soon after. Roger turned sixteen in 1112. He became Count of Sicily and Calabria, ruling in a predominantly Arabic-speaking and Muslim city. Roger was ambitious and had ambitions greater than the dukedom. He had to make political moves to become king, but it would not be an easy task. He finally achieved Papal approval from Pope Anacletus and was crowned King of Sicily in a lavish ceremony at Palermo on Christmas Day 1130. But Roger was a parvenu (upstart). That is, he was viewed as a monarch without a proper royal pedigree. Thereupon, Roger tried to make up for his lack of elite lineage through marriage ties established with high-ranking families, and married three noble women. Despite the noble marriages, the dissidents not only attacked Roger with their armies but also waged a propaganda war against him. They labeled him an upstart king, usurper, and tyrant of Sicily. In short, Roger faced a legitimacy crisis, at least for his rivals. Constantly condemned and belittled Roger II responded with a powerful image-building program to strengthen both his own and his kingdom's legitimacy against his enemies. This program involved producing artworks, inscriptions and written texts depicting the king as a legitimate and powerful ruler. It would be a more accurate approach to evaluate al-Idrisi's work in the context of the construction of Roger's kingdom. Because Nüzhetül-mustâk was part of the royal program. For, as stated, Idrisi wrote his text in the name of King Roger with a discourse of legitimacy and an act of image formation, and immediately in the introduction, "This is al-Idrisi's tribute to the king in the Book of Roger." word is included.

Sharif al-Idrisi is the only scientist among Islamic geographers who does not belong to a school and shows seven climates on his maps in accordance with the Ptolemy tradition. The author, who knew the previous Western sources and especially Ptolemy very well in his works, was also able to follow the Islamic geography works published before him. These include the works of the authors of the Balkh and Iraqi geography schools, the works and translations of the Caliph Me'mun period, maps and the works of Turkish scientists. In this sense, the author is a Muslim scientist who has studied both Western and Eastern sources very well. The work he produced and the maps he drew are a very accurate reflection of this, as a synthesis of both cultural environments. It is this characteristic that put him among the most important geographers of his time. The world map he includes in his work is oriented to the south in accordance with the understanding of Islam. All ecumenical and anocuminal areas are located around both Christian and Islamic holy lands. Al-Idrisi's maps are more detailed in terms of coastal features compared to the maps of other Islamic geographers. However, no detail has been made in the representation of the recesses and protrusions, and with this approach, one-to-one correspondence has been avoided. al-Idrisi wrote his work in Sicily, at the court of King Roger and with his support, when he finished writing he attributed it to him. The subject of this article is the writing process and the aims of On Sharif al-Idrisi, King Roger, Kitabu'r Rugar and Tabula Rogeriana.

GİRİŞ

XI. ve XII. yüzyılda Batı Akdeniz'de coğrafi bilgi alışverişi basit düzeyde ve anlaşılır bir süreç değildi. Orta Çağ ve erken modern döneme ait coğrafya ve haritacılık eserleri, içinde üretildikleri kültürlerin, özellikle de dinin belirgin izlerini taşıyordu. Orta Çağ ve erken modern Akdeniz'in kısmen dini ve politik farklılıklara dayanan düşmanlıklarla karakterize edilen durumu, oluşturulan bilimsel metinlerin ve haritaların tarafsız belgeler olarak okunmasını güçleştiriyordu. Dini meselelerin ötesinde, İslam ve Avrupa-Hristiyan dünyalarındaki bilimsel coğrafi ve kartografik gelenekler önemli ölçüde farklılık gösteriyordu; bunun sonucu olarak yararlanılan kaynakların dışında aralarında bir benzerlikten ya da karşılaştırmadan söz etmek de olanaklı değildi. Kaynakların çok önemli bir kısmı da Batı'nın skolastik düşünceyle neredeyse bütünüyle terk ettiği Helenistik dönemin bilimsel birikimine aitti. Bu durum aslında coğrafya bilimiyle uğraşanların dünyayı betimlemek ve anlamak için tamamen yeni yollarla yüzleşmeleri gerektiği anlamına geliyordu.

İdrisi, aslında böyle bir kaotik ortamın bilim insanıydı ve XII. yüzyılın en kayda değer bilimsel gelişmeleri arasında kaleme alınan kapsamlı coğrafya eserine de bu durum yansımıştı. Batı İslam dünyasının aynı zamanda bir asilzadesi olan Şerif el-İdrisi, Sicilya Kralı II. Roger (1130-1154)'ın davetine uyarak başkent Palermo'ya gelmiş ve kendisi için darülharp bir ortama yerleşmiştir (?). Burada bilimsel çalışmalarını yürüten müellif, kralın teşvikiyle gümüş disk üzerinde yuvarlak bir dünya haritası çizmiştir. Bu haritanın açıklamalarını içeren ilave 70 parça harita ve *Nüzhet el- Müştâk fi İhtirâk el-Âfâk* adını verdiği bir dünya coğrafyası kitabı yazmıştır. Ayrıca II. Roger'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kral I. William (1154-1161) için de *Nüzhet el- Müştâk*'ın kısaltılmış bir sürümü olan *Üns el-Mühec ve-Ravd el-Furec* adlı eseri ve 72 parça ilave haritayla kaleme almıştır. Gümüşten yapılmış yuvarlak dünya haritası (Tabula Rogeriana), 1160 yılında isyancılar tarafından parçalanarak paylaşılmıştır. Buna rağmen Dünya haritasının ve parça haritaların kopyaları ve bu kopyalamanın son ürünü olarak coğrafya eserinin altı adet yazma nüshası içerisinde günümüze ulaşmıştır.¹

Amaç ve Yöntem

Çalışmada amaç; Akdeniz ve Sicilya'nın dile getirilen kaotik durumu, Arap ve Norman hâkimiyeti, Kral Roger'in ekonomik, politik, stratejik, emperyal hedefleri ile İdrisi'nin ünlü eseri ve gümüş bir küre üzerine nakşettiği dünya haritasını ortaya koyma sürecindeki olayların analizidir. Yöntem olarak; farklı yazılı kaynakların incelenmesi esasına dayalı doküman analizinden yararlanılmıştır. Bu aşamada yerli ve daha çok Batılı kaynaklar taranmış ve konuya uygun bölümlere atıfta bulunulmuştur. Konunun bütüncül bir yaklaşımla yorumlanması aşamasında hermeneutikten yararlanılmıştır. Zira hermeneutik, sosyal bilimlerin kuruluşu ve gelişmesi sürecinde ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Geçmiş Helenistik Döneme kadar uzanmakla birlikte tarihsel ve toplumsal bilimlerde anlamayı ve yorumu öne çıkartan hermeneutik XIX. yüzyılda biçimlendiği söylenebilir. Günümüz sosyal bilim araştırmalarında, anlama ve yorumlama üstüne yapılan vurgularla hermeneutik etkinlik, önemli bir canlanma göstermiştir.²

Bulgular

1. XI. ve XII. Yüzyılda Sicilya ve İtalya'da Genel Durum

Üçgene benzer şeklinden eski adı Trinacria olan Sicilya (Şekil 2), M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren Greklerin ticaret kolonileri kurduğu bir adaydı. Syracuse (Siraküza), Messina, Naksos ve Megara Hyblaea gibi kentlerin ilk temellerini atanlar da onlardı. Ardından Roma döneminde Helenistik yaşam tarzıyla karışık bir Latin hâkimiyeti ve Yunancayla birlikte seçkinlerin konuştuğu iki dilli bir yapı V. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. VI. yüzyıl ortalarına kadar Sicilya, çeşitli barbar krallıklarının kontrolünde kaldı. Jacka (2019)'nın naklettiği bilgilere göre; "Bizans'ın Sicilya'da bütünüyle kontrolü sağlamasından sonra imparatorluğun diğer bölgelerinden adaya göçler yaşandı. Sicilya'daki Müslüman dönemi ise 827 yılında, Bağdat'taki Abbasi halifesi adına İfrikiye'yi yöneten Ağlebi Emiri Ziyadet-Allâh ile Sicilya'daki Bizans Deniz Komutanı Euphemius ve Sicilya'nın Strategos'u (askeri vali) Konstantin Souda arasındaki zorlu mücadelelerden sonra başladı. İfrikiye, Sicilya Boğazı'nın hemen güneyindeki al-Mağrib al-Adna olarak bilinen Tunus, Cezayir ve Libya'nın Akdeniz kıyı kesimini kapsayan bir bölgeydi. Müslüman güçler, VII. yüzyıldan beri buradan Sicilya kıyılarına baskın düzenlemelerine

¹ Fuat Sezgin; *İslam'da Bilim ve Teknik I.*, İBB Kültür AŞ Yayınları, İstanbul, 2007. s. 36

² Sevrâ Fırıncioğulları; Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 2016, S. 33, s. 37-48.

rağmen, hiçbir zaman tutunacak sağlam bir yer bulamamışlardı.³ Nihayet Euphemius ve Constantine Souda arasındaki hâkimiyet mücadelesi, Müslümanlara fırsat veren bir güç boşluğu yarattı. Bundan yararlanan Müslümanlar, adanın batı ve güneybatısındaki Val di Mazara'yı ele geçirdi. Adanın kıyı bölgelerinin bütünüyle Müslümanların kontrolünün altına girmesi, yirmi yıl kadar sürdü.⁴ Bunu dağ içlerindeki Val di Noto ve Val Demone'nin kontrolü izledi. 860'lı yıllara gelindiğinde Ağlebi kontrolü ada genelinde büyük ölçüde sağlandı. Syracuse, 878 yılına kadar düşme de, adadaki Müslüman yönetimi boyunca Val di Mazara ağırlıklı olarak Müslüman kaldı, Val di Noto daha az böyleydi ve Val Demone'de Hristiyanlık hâkim dindi.

909 yılından itibaren Kuzey Afrika'da Fatımilerin yükselişi ile birlikte Ağlebilerin gücü azaldı ve Sicilya 910'da Fatımilerin kontrolüne girdi. Ada Fatımilere bağlı Güney Arabistanlı bir kabile olan Kelbilerin yönetimine bırakıldı. Kelbi liderleri, 948'de Sicilya emiri olarak fiilen adanın yönetimini üstlendiler. Kelbi dönemi, Müslüman yönetimi altındaki Sicilya'nın en müreffeh dönemiydi. Bu dönemde yalnızca tahıl üretimine dayalı Sicilya tarımı çeşitlendirildi ve yeni tarım teknikleri uygulandı.⁵ Ahmad (1975)'a göre;

“Sicilya, hem Doğu hem de İtalya ana karası ile olan bağlantıları sayesinde on yıllar boyunca devam edecek olan bir refah dönemi yaşadı. Adayı yönetmek için gelen Müslümanlar, yanlarında adada var olan Yunan gelenekleriyle benzer, iyi işleyen bir ilim geleneğini getirdiler. İfrikiye'ye gelip yerleşen ilk Müslüman yerleşimciler, Keyrevan gibi Kuzey Afrika'da yer alan merkezlerin yanı sıra Kahire, Şam ve Bağdat gibi Müslüman Doğu'nun entelektüel merkezleriyle de yakın ilişkilere sahipti. Sicilya zenginliği nedeniyle bu bölgelerden bir göç dönemi yaşadı ve yeni gelenlerin önemli bir bölümünü entelektüeller oluşturuyordu.”⁶

Kelbi yönetimi kentin Müslüman sakinleriyle tamamen uyum içinde değildi. Arap kökenliler ve Kuzey Afrikalı Berberiler ile Sünni ve Şii gerilimlerinin yanı sıra adanın yönetimini bozan kanlı veraset çatışmaları sürmekteydi. Sicilya, XI. yüzyılın ortalarına, son Kelbi emirinin görevden alındığı ve küçük prensliklere bölündüğü bir atmosferle girmişti. Büyük bir keskinlikle, bu durum Viking kökenli Norman paralı askerlerin ‘kiralık kılıçlarının’ kendileri için fetihle bulunmalarını sağlayan bir fırsattı.⁷

Adanın en önemli kenti Palermo'ydu. Ledger (2016)'in naklettiğine göre kent, son iki yüzyılın büyük bir bölümünde Sicilya'nın başkenti olmuştu. Önce Ağlebiler (831-909), daha sonra Fatımiler (909-948) ve Kelbiler (948-1072) gibi İfrikiye ile kökenleri ve yakın bağları bulunan Müslüman hanedanlar tarafından yönetiliyordu. Fatımi ve Kalbilerin yönetimi altında, Palermo kenti Akdeniz ticaretinin merkezi haline gelmişti. Yeni yöneticiler de yanlarında hem dil hem de din getirmişlerdi ve 1060 yılına gelindiğinde, adanın Norman fethi arifesinde, Sicilya nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşuyordu. Sadece adanın kuzeydoğusundaki dağlık Val Demone önemli bir Hristiyan nüfusa sahipti. Palermo'da hâlâ çok sayıda Hristiyan ve Yahudi yaşıyordu. Muhtemelen her kesim Arapça konuşuyordu ancak sakinlerinin çoğunluğu yine de Müslümandı. Nitekim İbn-i Havkal 970'li yıllarda adayı ziyaret ettiğinde, sadece Palermo'da 300 cami saydığını, bunların kentin dar bir kıyı şeridinde yer alması nedeniyle birbirine yakın hatlar üzerinde toplandığını belirtti. Palermo'daki en büyük caminin 7000 kişiye kadar ibadet kapasitesinin olduğunu iddia eden İbn-i Havkal'a göre 1050'de kent, 350.000 kişilik büyük bir nüfusa sahipti. Aynı dönemde Roma, yaklaşık 35.000 nüfusuyla onda biri kadardı. Londra'nın nüfusu 25.000, Paris'in nüfusu ise 20.000'di. Sadece 450.000 nüfuslu bir kent olan Cordoba (Kurtuba) ile 500.000 nüfuslu Konstantinopolis Palermo ile karşılaştırılabilirdi.⁸

Normandiya'dan ve Fransa'nın diğer bölgelerinden şövalyelerin Güney İtalya'ya ve Sicilya'ya gelişleri 999 gibi erken bir tarihte rastlar. Ancak, I. Haçlı Seferi (1095-1099) gibi XI. yüzyıl boyunca Avrupa'yı kuşatan bir olgunun parçası olarak gelenlerin sayısında önemli bir artış yaşandı. Böylece Güney Avrupa, Eski Karolenj İmparatorluğu topraklarından aristokrat bir diasporanın, toprağa aç, daha

³ Katherina Adelaide Jacka, *The Book of Roger and the Creation of the Norman State*. Faculty of Arts and Social Sciences. Unpublished Philosophy Doctoral Thesis, The University of Sydney, 2019, s. 9-11.

⁴ Alex Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009, s. 13.

⁵ Aziz Ahmad; *History of Islamic Sicily*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1975, s. 38-39.

⁶ Ahmad, *History of Islamic Sicily...s. 41*.

⁷ Gordon S. Brown, *The Norman Conquest of Southern Italy and Sicily*. Jefferson: McFarland & Co. Inc. Publishers, 2003, p. 9.

⁸ Jeremy Francis Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies: Geographic and Cartographic Encounters between the Islamic World and Europe, c. 1100-1600*. Unpublished Philosophy (History) Doctoral Thesis. At the University of Michigan, 2016, s. 32.

az soylu Normanların bencil ve riskli bir yayılcılık sürecine girdi.⁹ Bu, topraksızların toprak sahibi olması için bir fırsattı.

II. Roger'in mensubu olduğu Hauteville ailesinin Güney İtalya'ya peyder pey gelmeye başlaması ise 1035'e rastlar. Önce Amca Robert Guiscard olmak üzere Hauteville kardeşler görünüşe göre kutsal topraklara giden dindar hacılar olarak 1035'ten itibaren Güney İtalya'ya geldikleri görülür. Ancak Hauteville kardeşler kısa bir süre sonra Güney İtalya'nın çalkantılı yerel siyasetine karışıp Capua ve Salerno prensleri, Napoli Dükü ve Lombard Melus'un oğulları da dâhil olmak üzere yerel Latin, Lombard ve Bizans hükümdarları için birer paralı asker olarak çalışmaya başladılar. İlerleyen süreçte bu Norman paralı askerlerinin kiralık kılıçları kendi fetih hareketlerine dönüştü. 1053'te Norman orduları, Papa ve Bizans İmparatorluğu'nun birleşik güçlerini Civitate Savaşı'nda yenerek Papa IX. Leo'yu esir aldılar.¹⁰ 1057'de Norman kuvvetlerinin lideri olarak kardeşi Humphrey'in yerine geçen Robert Guiscard, Sicilyalı Normanların Bizans İmparatorluğu'na bağlılığını tamamen sona erdirdi ve 1059'da Melfi Konseyi'nde Puglia ve Calabria Kontu unvanı karşılığında kendisini papalık vassalı yaptı.¹¹

II. Roger'a ebeveynleri tarafından hatırı sayılır bir miras bırakıldı. Babası I. Roger (1040–1101) Calabria ve Sicilya'da bir kontluk kurmuştu ve bu da ona Avrupa'nın benzeri yöneticileri için arzu edilen bir müttefik olmasına olanak sağlamıştı. Küçük bir Norman asilzadesi olan Hautevilleli Tancred'in on iki oğlunun en küçüğü olarak I. Roger, herhangi bir mirasa güvenemezdi. 1055'te servetlerini Güney İtalya'da arayan ve bulan kardeşlerini takip etti. 1090'larda, Catania Katedral Manastırı'na yerleşmiş bir Norman olan Geoffrey Malaterra, I. Roger'ın odakta olduğu Sicilya'nın Normanlar tarafından fethi hakkında bir tarih yazdı. Gelecekteki kontunun genç yaşta güneye geldiğini bildirdi. Sicilya'nın Normanlar tarafından fethi otuz yılı aşkın bir süre içinde gerçekleşmiş ve bazı kentler ve kasabalar ancak meydan muharebelerinden sonra teslim olurken, diğerleri barışçıl bir şekilde anlaşmayı tercih etmişti. Fethi kolaylaştıran önemli faktörlerden biri, farklı mezhepleri benimsemiş olan Müslümanlar arasındaki bölünmüş yapıydı. Bu da onların en büyük zayıflıklarıydı. I. Roger ve kardeşi Robert Guiscard'ın liderliğindeki Normanlar, ele geçirdikleri her kente bu durumdan faydalandılar ve Müslüman toplulukların liderleriyle teslim olma koşullarını görüştüktan sonra, Müslüman toplulukların bir haraç ödeyerek *ehl-i dimnma tebaası* haline geldiği çeşitli anlaşmaları kabul ettiler. Normanlara verecekleri cizye karşılığında I. Roger, onlara korumanın yanı sıra belirli haklar ve ayrıcalıklar tanıdı. Tanınan haklar arasında inançlarını yaşama, Norman yasalarıyla çelişmemek kaydıyla kendi yasalarını uygulama ve bu yasalara göre yargılanma hakları vardı. Böylece bu politikayla bir süreklilik düzeyi ve sorunsuz bir güç aktarımı sağlanmasında amaçlanıyordu. Üstelik fetih tamamlanmadan dahi Normanlar, önceki yöneticilerin geleneklerini zaman kaybetmeden kendi yönetimlerine uyarlamaya başladılar. Örneğin Robert Guiscard, 1072'de Palermo'yu ele geçirdikten sonra (Şekil 1), Hicri 466 (1073-1074) tarihini içeren Arapça yazıtlı altın paralar sipariş etti. Paraların bir yüzünde "şehadet" yani Müslüman inancının yemin ve ifadesi, diğerinde "Sicilya'nın Maliki Büyük Dük Robert'in emriyle" ifadesi yer almaktaydı.¹²

⁹ Robert Bartlett, *The Making of Europe: Conquest, Colonization, and Cultural Change, 950-1350*. Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 24

¹⁰ Brown, *The Norman Conquest...* s. 9.

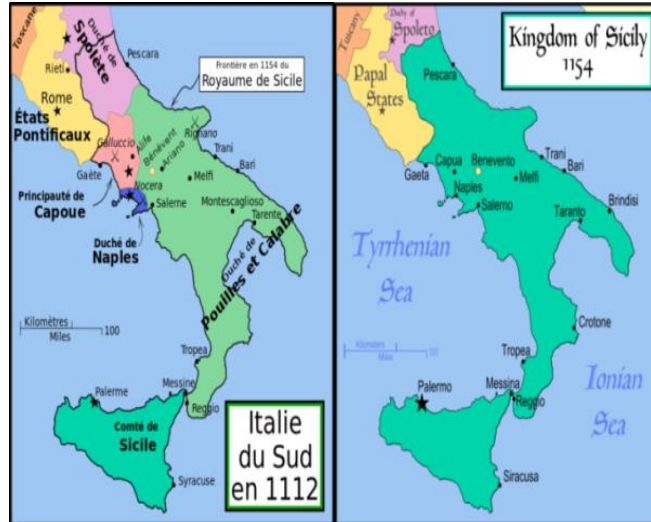
¹¹ Graham A Loud, *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*. Harlow, UK: Longman, 2000, s. 188-189.

¹² Jeremy Johns, *Arabic administration in Norman Sicily*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 33-34.

Şekil 1: Robert Guiscard ve I. Roger'ın 1072'de Palermo'yu ele geçirmelerinin ardından Müslüman yöneticilerin kentin anahtarını yeni sahiplerine sunma töreni (Anonim)

Robert Guiscard 1084 yılında öldü ve toprakları unvanıyla birlikte kardeşi I. Roger'a kaldı. Baba I. Roger da 1101 yılında öldü. Ancak baronların ayaklanmaları ve Güney İtalya'daki istikrarsızlık ne Robert Guiscard'ın ne de I. Roger'ın ölümlerinden önce çözülebilmüş değildi. Güney İtalya'yı istikrarsızlaştıran bu sorunlar, II. Roger'ın tahta birlikte miras alacağı ve uzun yıllar çözmek için uğraşacağı kanlı bir sorundu. Bütün bunlara rağmen tahta annesinin naipliğinde çok uluslu, çok dilli bir hoşgörü ortamında yetişmiş olan II. Roger geçti. İyi bir eğitim almış olan II. Roger, babasının politikasını izleyerek Sicilya Müslümanları arasındaki bölünmüşlükten olabildiğince yararlandı ve güçsüzlüklerini kendi yararına kullandı. Böylece görece hoşgörü ortamını sürdürmeyi ve devletini büyütmeyi başardı (Şekil 2). II. Roger ile ilgili süreç ilerleyen satırlarda ve farklı noktalara temasla devam edecektir.

Şekil 2: II. Roger'in tahta çıktığı 1112'de ve öldüğü 1154'te Sicilya ve İtalya (Anonim).

2. Şerif el-İdrisi

İdrisi, İdrisiler hânedanının kurucusu I. İdris'in soyundandır. İdrisilerin soyunun doğrudan Hz. Muhammed'den geldiği ileri sürülmüştür. Bu soyu, İslam'ın peygamberine kadar götürülen silsile ise Hz. Ali'nin evladı Hz. Hasan aracılığıyla Fas şeriflerinin bir kolunu meydana getiren İdris b. Abdullah'a dayanır. Şerif unvanı da bu soylu bağdan gelir. İdrisi'nin ailesi ise İdrisi hanedanının (788-974) ve İdrisilerin İberya kolu olan Hammudilerin (1016-1058) soyuna dayanmaktaydı. Hammudiler,

Endülüs'te Emevî hanedanının artık iyice zayıflamaya başladığı sırada ortaya çıkan ve *mülûkü't-tavâifin* adı verilen kırka yakın küçük devletçik arasında en önemlilerinden biri olarak yer almıştır. Şerif olmaları nedeniyle halifelik iddiasında bulunmuşlar ve kısa süreli de olsa hüküm sürmüşlerdir. Hammudi hanedanı bu kısa süre içinde Cordoba (Kurtuba) ve Malaga'yı yönetmiştir. Üç Hammudi meliki en-Nasır, el-Me'mun ve el-Mûte'li şeriflikleri ve Berberilerin desteğiyle hilafet iddia etmişler ancak bu unvanlarını sadece 8 yıl 7 ay taşıyabilmişlerdir. Daha sonra hüküm sürdükleri kentlerden iç karışıklıklar nedeniyle sürülmüşlerdir.¹³

İdrisi, çeşitli araştırmalara göre Hicri 493 (1100) yılında Sebte (Ceuta)'de doğmuş ve öğrenimini de Kurtuba'da tamamlamıştır.¹⁴ Ancak doğum yeri olduğu söylenen Sebte hala tartışılmaya devam etmektedir. Zira Diplomat ve Coğrafyacı Leo Africanus ya da Arapça adıyla Hasan el-Vezzan (d. 1494-ö. 1554?); İdrisi'nin aslında Batı Sicilya kıyısındaki Madara'da doğduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte ölümünden yüzyıllar sonraki kaynaklarda Arap olduğu ısrarla bildirilmesine rağmen künyesinden bir Türk bilim insanı olduğu anlaşılan İzzeddin Aybeg bin Abdillâh es-Safedî (ö. 764/1363)'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât* adlı tarih ve biyografi alanındaki eserinde¹⁵ İdrisi hakkında bilgiler mevcuttur. Safedî, İdrisi'nin babası Muhammed b. Abdallah b. el-Ali İdrisi'nin XI. yüzyılın yaklaşık ikinci yarısında İspanya'daki siyasi çekişmelerden dolayı Sicilya'ya sığındığını ve İdrisi'nin burada doğduğunu, I. Roger'ın sarayında geleceğin kralı olacak olan oğul Roger ile birlikte büyüdüklerini belirtir. Hatta Anniese Nef ve Allaoua Amara gibi müellifler de İdrisi'nin gerçekten İtalya'da doğmuş olabileceğini öne sürmektedirler.¹⁶

İdrisi'nin hayatıyla ilgili yaşadığı döneme ait hiçbir kayıt sözü edildiği gibi günümüze ulaşmamıştır. Bizzat kendisi dahi kendi eserlerinde hayatı hakkında çok az şey açıklamıştır. Bu nedenle Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ta verdiği bilgiler esas olarak dönemin tarihsel kayıtlarına sadık olduğu ve İdrisi'nin kendisi hakkında ortaya koyduğu çok az bilgiyle çelişmediği için kabul edilir değerdedir. Daha da önemlisi, Safedî eserinde İdrisi'nin yanı sıra ailesinin diğer üyeleri ve Kral II. Roger hakkında da ayrı bölümlerde bilgiler sunmuştur. Safedî, İdrisi'yi, Roger'ın sarayının yeni ve önemli bir üyesi yapmak için gayret gösterdiği, hızlı öğrenen ve Hz. peygamberin soyundan gelen bir adam olarak anlatmıştır. Kral II. Roger ise kozmopolit bir kent olan Palermo'da doğmuş ve büyümüştür. Dönem itibarıyla hem Sicilya hem de Palermo, tıpkı Endülüs ve Kurtuba gibi Arapça konuşan nüfusun yoğunluğuyla birlikte İslam bilim ve kültür seviyesinin oldukça yüksek olduğu bir yerdir. Bütün bunlar onu bu kaynaktan bilim öğrenmeye aktif olarak teşvik etmiştir. Özünde Kral Roger da açık görüşlü ve bilime ilgi duyan biriydi. Bottom'un Abdillâh es-Safedî'den naklettiğine göre Roger, İdrisi'nin Palermo'ya gelişinin koşullarını anlattığı bölümde şöyle söylemektedir;

“Roger, Frenklerin Kralı, Sicilya Lordu... Felsefe biliminin (ehl-i ulum el-falsafiya) insanların aşığıydı ve *Nüzhetü'l-müştak fi'htirâkı'l-âfâk* kitabının yazarı el-Şerif el-İdrisi'yi yeryüzünün görüntüsünün şekli üzerinde bir şeyler oluşturmak için çağıran oydu. İdrisi saraya geldiğinde kral misafirini şerefle karşıladı ve onu yüceltmek için her türlü çabayı gösterdi. İdrisi, kraldan yapmayı tasarladığı küreyi inşa etmek için metal istedi. Kral Rocer, 400.000 dirhem (1480 kg) ağırlığında gümüş getirtti ve İdrisi, gümüşle gök küresine (eflâk) benzer küreler yaptı. Onları özel bir şekilde düzenleyerek üst üste monte etti. Roger, hayranlıkla onu eliyle kavradı. Gümüşün yalnızca üçte birinden biraz fazlası kullanıldığı ve üçte ikisi kaldığı için, kral kalan kısmı ona ödül olarak verdi. Buna 100.000 dirhem ve Barselona'dan kraliyet kalitesinde Rum mallarıyla dolu bir gemi ekledi. Bunun üzerine kral ondan kendisine yakın bir yere yerleşmesi için ricada bulundu. Onu ikna etmek isteyen kral: ‘Sen halifelerin kapısından (beyt-ül-hilafe) ve eğer Müslümanlar arasında olsaydın onların kralları seni öldürmeye çalışırdı. Burada benimle kalırsan, hayatın için hiçbir şeyden korkun olmayacak’ dedi. İdrisi, kralın bu teklifini kabul etti ve kral onun için

¹³ Mehmet Özdemir, Hammudiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1999, C. 15, s. 496-497; Muhammed Razük, İdrisiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, C. 21, s. 495-497.

¹⁴ Ramazan Şeşen, *İdrisi Şerif*, TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, 2000, s. 493-495; Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*. 36-37.; Murat Tanrikulu; *Haritaya Davet*, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2017, s. 85-86; Murat Tanrikulu; Şerif el-İdrisi ve İbn Haldun'da Yedi İklim Anlayışı: Farklı Yaklaşımlar, Farklı Nedenler. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023; 23(1), s. 263-289.

¹⁵ İsmail Durmuş, *Safedî*. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 35. 2008, s. 447.

¹⁶ Anniese Nef, and Allaoua Amara, Al-İdrisi et les Hammuides de Sicile: nouvelles donnees biographiques sur l'auteur du Livre de Roger. 2001, *Arabica* 48 (1), s. 121-127.

krallara layık bir gelir sağlamayı güvence altına aldı. İdrisi, bir katıra binmiş olarak kralın yanına giderdi. O gelince kral tahtından iner ve beraber otururlardı.¹⁷

Gümüşten yapılmış yuvarlak dünya haritası (Tabula Rogeriana) önceden değinildiği gibi 1160 yılında isyancılar tarafından parçalanarak paylaşılmıştır.¹⁸

İdrisi'nin doğum yeri ve genel olarak yaşamıyla ilgili belirtildiği üzere farklı iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddiaların nedenlerinden biri, elbette ki İdrisi ve II. Roger arasındaki sağlam dostluğu anlamlandırma çabasıdır. Şüpheye açık olmakla birlikte Safedî'nin birlikte büyüdükleri ya da yetiştirildiklerine dair bilgisi de bu anlamda önem arz etmektedir. Zira ileride tekrar değinileceği gibi İdrisi'nin katırla saraya gelmesine müteakip kralın tahtından inerek yanına gitmesi ve birlikte oturmaları çocukluğa dayanan çok eski bir dostluğun işareti olabilir. Yoksa radikal bir Hristiyan olan kral, çok sonra tanıdığı Arap kökenli Müslüman bir bilim insanına neden bu kadar iltimas göstermiş olsun? Bunun nedeni ya da nedenleri kralın, yine ileride değinilecek olan sosyal, politik ve stratejik hedefleri midir? Şu an için varsayımların ve bu soruların yanıtları makalenin bütünde gizlidir ve okur bu yanıtlara makaleyi okuduktan sonra ancak ulaşabilir bilgisini vererek konuya tekrar dönelim. Aynı zamanda bir seyyah olan İdrisi on altı yaşındayken seyahat etmeye başlamıştır. Önce Küçük Asya (Anadolu)'yu ziyaret etmiş, ardından Fransa'nın güney kıyılarını gezmiş ve buradan İngiltere'ye gitmiştir. İspanya ve Kuzey Afrika'da çıktığı uzun seyahatlerden sonra 1138 yılında Sicilya'nın Norman Kralı II. Roger (1130-1154)'in ya davetine uyan bir misafir ya da sadece bir seyyah olarak Palermo'ya gelmiştir. Yaşamının sonraki bölümlerini bu kentte geçirmiş ve burada ölmüştür.

İdrisi'nin 1138'de Palermo'ya geldiği bu şekilde bilinmektedir. Ancak o dönemde Arapça, Latince ya da diğer Avrupa dillerinde kaleme alınmış kaynaklarda, çağdaşı İbn Bîşrûn ve İmâdüddin el-İsfahânî ile İdrisi hakkındaki Safedî'ye ait olanlar dışında hayatıyla ilgili oldukça az kaydın günümüze ulaşmasının arkasında sonraki araştırmacılara göre birbirinden çok farklı nedenler vardır. Bazılarına göre İdrisi'nin bu şekilde ihmal edilmesini, Sicilya'da yaşaması, Kral II. Roger ve onun halefi olan I. William'ın hizmetinde bulunmasına bağlamaktadırlar. Şeşen ise bunun asıl nedeninin, daha çok o devirde fazla gözde bir bilim olmayan coğrafya ve botanik sahalarda çalışmasıyla ilişkilendirmekte ve İmâdüddin ile Safedî'nin özellikle onun edipliği üzerinde durmasını da bunun başlıca delili olarak göstermektedir.¹⁹ Şeşen'in öne sürdüğü bu tez, botanik için geçerli olsa da coğrafya için geçerli değildir. Zira Batı'da değil belki ama özellikle İslam ülkelerinde VII. ve X. yüzyıllar arasında süren İslam Altın Çağı henüz sona ermiş olmasına rağmen bu çağın parlayan yıldızı coğrafya bilimi, diğer bilimlerin çok önünde yer almaya ve rağbet görmeye devam etmiştir.

İdrisi'nin dünya hakkındaki bilgisi, kralın coğrafya yazarını Palermo'ya yerleşmeye davet etmesine yol açtığı dile getirildiği biçimiyle neredeyse sabittir. Nitekim bu rivayette İdrisi'nin Akdeniz kıyılarını aşip Sicilya Kralı'na kadar ulaşmış bir ünü vardı. Diğer yandan Ledger'in farklı kaynaklardan naklettiğine göre; Sicilya ve Palermo ile Kuzey Afrika topraklarının tamamıyla olmasa da özellikle bu kıyı şeridinin büyük bir kısmı arasında diplomatik ve ticari bağlar mevcuttu. Görünen o ki kral, İdrisi'nin derin bilgisinin bedelini içtenlikle ödemeye istekliydi ve saraya yakın bir yerde yerleşme davetini kabul etmesinden sonra daha fazlasını da ödemeye hazırды. Burada Safedî'nin verdiği bilgileri doğrulamak mümkün olmasa dahi en az bir kaynağın, daha sonra benzer bilgileri ileri sürmesi de kayda değerdir. XVI. yüzyılda yine İtalya'dan yazan Leo Afrikanus, Araplar arasında bazı ünlü şahsiyetler üzerine yazdığı biyografi koleksiyonunda ve İdrisi'nin kısa anlatımında Roger'ın kendisine Palermo'daki sarayına yakın kalması için adeta yalvardığını, bunun için kendisine bir kale teklif ettiğini iddia etti.²⁰ Burada Roger'ın entelektüelliği ve hatta dünyayı İdrisi'nin bildiği gibi öğrenme hevesi de vurgulanmalıdır.

3. II. Roger ve Bir Krallığın İnşası

II. Roger, Kont Roger de Hautaville (I. Roger) ile Adelaide de Montferrat'ın ikinci oğulları olarak 1095 yılında Palermo'da dünyaya geldi. Baba I. Roger, 1101 yılında öldü. Henüz bir çocuk olan ağabeyi Simon da çok geçmeden yaşamını kaybetti. Artık tahtın tek varisi henüz beş altı yaşlarında bir çocuk

¹⁷ Jerry Brotton, *A History of the World in Twelve Maps*. England: Penguin Group, 2012, s. 70-71

¹⁸ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s. 37.

¹⁹ Şeşen, *İdrisi Şerif*, TDV İslam Ansiklopedisi... s. 493-405.

²⁰ Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies...* s. 45.

olan II. Roger'dı. II. Roger hakkındaki biyografik bilgiler oldukça önemlidir ve öncelikle ona hem dost hem de düşman olan Latince kaynaklardan gelmektedir. Kral II. Roger'ın çocukluğu hakkında, annesinin başbakanı Sicilyalı Christodoulos tarafından Calabria'da eğitim görmüş olması dışında pek bir şey bilinmemektedir. Greko-Bizans kültürü eğitimi ise hocası ve bu kültürün görünüşte büyük bir etki yarattığı annesi Adelaide'in ısrarlı çabasıyla şekillenmiştir.²¹ Roger'ın Yunanca, Arapça veya her ikisini de konuşabilmesi konusunda bir takım iddialar mevcuttur. Ancak, gençliğinde bu dillerle muhatap kaldığına dair kanıtlar önemli olsa da, tamamen ikinci derecedir.²²

Roger, tahta geçemeyecek kadar küçüktü. Bu aşmada annesi Adelaide, yaşı gelene kadar naiplik yaptı ve Norman hükümetinin Palermo'daki tahtının temellerini oluşturmakla meşgul oldu. Roger'ın vakanüvisi Teleseli Alexander'a göre, "Roger'a amcası Kont Henry tarafından Palermo'nun bir kral için en uygun kent olduğu söylenmişti..." Roger 1112'de on altı yaşına bastı. Çoğunluğu Arapça konuşan ve Müslüman olan bir kentte bulunan yönetimiyle Sicilya ve Calabria Kontu oldu. Sicilya ve Palermo'nun artık yeni bir kontu vardı. Haskins, Norman tarihi için önemli bir eser olan *The Normans in European History*'de, II. Roger yönetimindeki Sicilya'dan şöyle söz etmektedir. "...Latin, Yunan ve Arap uygarlığı başka hiçbir yerde barış ve hoşgörü içinde yan yana yaşamadı ve Rönesans ruhunun, hükümdarların politikasında daha açık bir şekilde ifade edildiği başka hiçbir yer yoktu."²³

II. Roger hırslı bir insandı ve kontluk ya da düklükten daha büyük emelleri vardı. Kral olmak için siyasi hamleler yapması gerekiyordu ancak bu hiç de kolay bir iş olmayacaktı. Bu hamleler arasında egemenliği altındaki toprakları genişletmekte vardı. İlk iş olarak öz amcası olan Robert Guiscard'ın (ö. 1085) torunlarından miras kalan Apulia (Puglia) topraklarına gözünü dikti. 1127'de Robert'in hayatta kalan son varisi Duk William öldüğünde, Roger fırsatı yakaladı ve yasal varisi olarak toprakların kendi himayesine geçtiğini iddia etti. Ancak Papa II. Honorius, papalık vassalı olan William'ın varis bırakmadan öldüğüne inanıyordu ve bu nedenle arazinin papalığa kaldığını iddia ediyordu. Roger, hâkimiyet sağlamak ve toprakları güvence altına almak için Puglia'ya bir ordu gönderdi. Sonraki üç yıl boyunca Roger'ın ordusu, inatçı kent baronlarını ve ardından bir papalık ordusunu mağlup etti.²⁴

Bu zaferler sonrasında Kont Roger, kral olmak için yeni Papa Anacletus'tan Papalık onayı almayı başardı. 1130'un Noel gününde Palermo'da cömert bir törenle Puglia Dükü, Capua Prensi ve bu aşamada Sicilya'nın aktif rol almasıyla Sicilya ve İtalya Kralı olarak papalık atamasıyla taç giydi. Seçilen gün, 800 yılında Roma'da Aziz Petrus Bazilikası'nda Charlemagne (Şarlman)'nin Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giyme töreniyle aynı güne denk getirilmiş ve yine geçmişe bir atıfta bulunulmuştu. Bu hareket dahi buna dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte Batı Roma İmparatorluğu'nun prestijini taklit etmek için tasarlanmış olabilir. Kesin olarak bildiğimiz şey ise taç giyme töreninin Doğu ihtişamıyla kutlandığı, Sicilya tacının zenginliğini ve ihtişamını sergileyen, Alman ve Bizans imparatorlarının taç giyme törenlerine rakip olan çarpıcı bir gösteri olduğudur (Şekil 3).²⁵

Ancak yeni bir krallığın oluşumu dile getirildiği gibi basit bir iş de olmadı. Zira II. Roger'ın papalık onayıyla kral olması cüretkâr bir hareketti. Çünkü Roger bir parvenu yani sonradan görmeydi. Avrupa'nın diğer krallarınca köklü bir kraliyet soyağacı bulunmayan hükümdar olarak görülüyordu. Kraliyet unvanını, daha sonra "papa karşıtı" olarak kabul edilen Melus'tan devralmıştı. Sicilya, Calabria ve Puglia'da kurduğu krallığın ise tarihte bir örneği yoktu. Daha da kötüsü, Bizanslılar, Papalık ve Kutsal Roma İmparatoru, Roger'ın krallığını kurduğu toprakların haklı olarak kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu da onu, güçlü ve meşru düşmanlarla doğrudan çatışmaya soktu. Papalık da daha önce tanıdığı bu yöndeki yasal düzenlemeyi (meşruiyeti) tanımayı reddetti.²⁶

XI. yüzyılda Güney İtalya ve Sicilya'ya yerleşen Normanlar, genel olarak çok çeşitli stratejilerle bölgede iktidar kurmakla ilgilenen pragmatik insanlardı. Bunlar arasında, egemen sınıfı çeşitli şekillerde politik, ekonomik, askeri olarak desteklemeyi ve eksik kalan soyluluğu yükseltmeyi amaçlayan iyi seçilmiş evlilik ittifakları da yer alıyordu. Aristokrat evlilikler aile meseleleriydi ve II. Roger istisna

²¹ Houben, *Roger II of Sicily...* s. 26.

²² Alex Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009, s. 124.

²³ Charles Homer Haskins, *The Normans in European History II*. New York: Ungar. 1959, p. 235.

²⁴ Dawn Marie Hayes, *Roger II of Sicily: Family, Faith, and Empire in the Medieval Mediterranean World*. Brepols Publishers, 2020, s. 111-114.

²⁵ Hubert Houben, *Roger II of Sicily: A Ruler Between East and West*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 29-30-54.

²⁶ Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies...* s. 27-30.

değildi. Kralın bu yöndeki çalışmasının ve Leon-Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun kızı Prenses Elvira ile evliliğinin arkasında olabilecek motivasyonun nedeni de buydu. Elvira ile evliliğini anlamamanın bir yolu da Hristiyanların ve Müslümanların barış içinde bir arada yaşamalarını sağlamaya olan ilgisiydi. Houben'in ifadesiyle; "*Onun (Elvira) geçmişi göz önüne alındığında, kocasını barış içinde birlikte yaşayan Hristiyanlar ve Müslümanlara karşı hangi eğilim içinde olması gerektiğine dair hazır hale getirmiş olabilir. Anavatanında böyle bir uyum geleneği zaten vardı.*"²⁷ Zira VI. Alfonso, Müslüman Endülüs'ü Normanların yardımıyla Hristiyan İspanya yapma yolunda çok önemli ilerlemeler kaydetmiş ve ülkesinde kalan Müslümanlarla Hristiyan halkın kendince barış içinde yaşadığı bir düzen kurmuştu. Diğer yandan kilisenin misyonerlik faaliyetleriyle Müslümanların günahkâr ruhlarının kurtarılması için Hristiyanlaştırılmaları da hedeflenen bir durumdu. Ancak II. Roger, Müslümanların Hristiyanlaştırılması konusunda belki de cizye vergi gelirlerini kaybetme korkusundan ve köle azat nameleri hazırlamaya VI. Alfonso kadar hevesli değildi.²⁸

Hanedan belirsizliğinde Roger'ın potansiyel müttefiklerinin biraz sınırlı olduğu göz önüne alındığında, Fransa yalnızca doğal bir seçenek olarak değil, aynı zamanda mevcut birkaç seçenekten biri olarak ön plana çıkıyordu. Kralın ilk karısı Elvira 1135'te öldü ve kral bir süre dul kaldı. Birlikte beş oğulları ve bir kızları olmuştu. Bu yüzden Sicilya tahtının geleceği güvende görünüyordu. Ancak, 1130'lu yılların sonu ve 1140'lı yıllar Roger'a birbiri ardına bir oğlunu kaybettiği için büyük zorluklar sundu. Önce 1138'de Tancred'in ölümüne katlandı. 1144'te Alfonso, kısa bir süre sonra Henry (belki de aynı yıl) ve son olarak 1148'de kendi adını taşıyan Roger öldü. Özellikle adaşının kaybı zor bir darbeydi. Çünkü Roger, beş oğlu arasında taht için düşünülen tek oğluydu. 1150'ye gelindiğinde sadece William kalmıştı ve Hugo Falcandus'un naklettiğine göre; "*bu krallık için çok talihsiz bir kaderdi.*" William, yetenekleri sınırlı da olsa babasının ölümünden sonra I. William olarak 1154'te tahta geçecekti.²⁹

Kralın Elvira'dan doğan beş oğlundan dördü belirtildiği üzere peş peşe ölmüş ve yalnızca William kalmıştı. Bu da kraliyetin geleceği için bir tehlikeydi. William'dan sonra bir varis yoktu. Hem soyluluğunu sağlamlaştırmak, hem de yeni varislerin doğması için 1135'te ölen Elvira'dan on beş yıl sonra kral, Burgundy Dükü II. Odo'nun kız kardeşi Sibylla ile evlendi. Ancak Sibylla 1151'de bir düşük sonucu öldü. Roger bu kez Rethel Kontu Gunther ve Namurlu Beatrice'in kızı Beatrice ile evlendi. Beatrice'in II. Roger'ın hanedanına atalarının ağırlığını sağlamak için ihtiyaç duyduğu türden bir soyu vardı. Beatrice, Roger'ın ölümünden hemen sonra kızı Constance'ı doğurdu. Kral, sağlığında akrabalık bağlarını genişletmesine olanak tanıyan Batı Avrupalı eşlerle elde edeceği oblik güç araçlarını büyük Akdeniz'in siyasi işlerini etkileyebilecek biçimde kullanmayı seçti. Özellikle bu birlikteliklerin devlet inşasına nasıl yardım ettikleri görülen bir durumdu ve Roger'ın Bizans'ı ele geçirmek gibi daha büyük emelleri de vardı.³⁰

Bir hanedan, II. Roger'ın yaptığı gibi zaman içinde seçkin soy eksikliğini üst düzey ailelerle kurulan evlilik bağları sayesinde giderebilirken, yüzyıllardır çeşitli güçler tarafından sahiplenilen ve sahiplenilmeye devam edilen bir bölgede yeniden otorite kurmak, tahmin edebileceği gibi oldukça zor bir görevdi. Soylu evliliklere rağmen muhalifleri sadece ordularıyla Roger'a saldırmakla kalmadı, aynı zamanda ona karşı bir propaganda savaşı da üstlendiler. Sonradan görme bir kral, gaspçı ve Sicilya Tiranı olarak etiketlediler. Kısacası Roger, en azından rakipleri açısından bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kaldı. Sürekli olarak kınanan ve küçümsenen II. Roger, düşmanlarına karşı hem kendi ve hem de krallığının meşruiyetini güçlendirmek için güçlü bir imaj oluşturma programıyla karşılık verdi. Bu program, kralı meşru ve güçlü bir hükümdar olarak tasvir eden sanat eserleri, yazıtlar ve yazılı metinler üretmeyi içeriyordu. Bütün bunlar; II. Roger'ın topraklarında yaşayan kendi tebaasına, yani Yunanca, Gallo-Romance, Latince ve Arapça konuşan Hristiyanlara, Müslümanlara, Yahudilere ve krallığı ziyaret edecek veya II. Roger'ın yönetimi altında üretilen metinleri okuyabilecek herkese yönelikti. Taç giydiği Palermo'daki Santa Maria Dell'ammiraglio Kilisesi (Martorana)'nin narteks olarak adlandırılan giriş bölümündeki mozaik de böyle bir çabanın eseri idi. Bu mozaikte Roger, Hz. İsa tarafından taçlandırılan bir Bizans imparatoru tören kıyafetleri içinde görünmektedir. Kıyafetler üzerindeki tek fark Roger'ın

²⁷ Houben, *Roger II of Sicily...* s. 35.

²⁸ Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 25-70.

²⁹ Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 158-159.

³⁰ Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 64-158-159.

kıyafetindeki zambak çiçeği (Fleur-de-lis) motifleridir. Ancak zambak dışındaki imgelerden bazıları, Bizans iktidar imgelerinden taklitle ödünç alınmış imgelerdi. Norman mozağında Roger'ın Mesih'e çarpıcı bir benzerlik taşıdığı da gözlerden kaçmamaktadır. İster tesadüf ister tasarım olsun, yüzlerinin benzerliği Roger'ın insan ve Tanrı arasındaki bir alanda var olduğunu göstermektedir (Şekil 3).³¹ Diğer yandan kral, kendine tabi olan farklı uluslardan nüfusunu da bu anlamda göz önünde bulundurmuştur. Örneğin, Arapça yazıtlarla yazılmış madeni paralar da bastırdı ve yine egemenliğini herhangi bir dünyevi otoriteye değil, Tanrı'nınkiyle ilişkilendirdi. Bazı sikkelerin ön yüzünde “*al-mu'tazz billah malik Rujar al-mu'azzam (Tanrı aracılığıyla güçlü, Kral Roger, yüceltilmiş)*” ifadesi yer almaktadır. Diğer yüzünde Yunan harfleri “*IC XC NI KA*” ile çevrili bir Hristiyan haçı tasvir edilerek “*Iesus Christos nika (İsa Mesih fethedecek)*” ifadesiyle birlikte Arapça “*nasir al-nasraniya (Hristiyanların koruyucusu)*” unvanını bastırmıştır.³²

Şekil 3: Sicilyalı II. Roger'ı (Yunanca harflerle Rogeros Rex) İsa Mesih'ten (IC), Martorana, Palermo'dan tacı alırken gösteren bir mozağın detayı (Anonim)

Kral, mezar taşlarını dahi bu amaçla kullanmış ve rahibinin annesinin mezar taşını farklı dillerin alfabeleriyle yazdırmıştır. Mezar taşının Palermo kentindeki konumu da önemlidir. II. Roger'ın krallığı bölgede tanınan bir siyasi güç haline geldiğinde, Palermo, Orta Çağ Avrupa'sının her yerinden bilginleri ve konukları kralın sarayına ve en azından sarayını ziyaret etmeye çekti. Mezar taşının II. Roger'ın otoritesini meşrulaştırmak ve desteklemek için tasarlanmış bir kente yerleştirilmesi, kültürel birlik ve monarşik otoriteye hizmet eden bir obje olmasının dışında kralın Roma Papası ile olan güçlü bağlantısını sergilemek için de geniş bir fırsat sağladı. Bu aynı zamanda II. Roger'ın ayrıntılı siyasi gündemini ve XII. yüzyılda baskın bir siyasi etki olarak Orta Çağ Sicilya'sının oldukça dikkatli bir şekilde inşasını göstermektedir. Mezar taşı, diğerlerinin Hıristiyanlığa geçişini teşvik eden ve Kral II. Roger'ın Katolik Kilisesi'ne sadakatinin politik olarak türetilmiş yanılması gösteren bir Sicilya propagandası parçası olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu nedenle krallığı ve kral olarak yönetme hakkı için meşru bir temel sağlıyordu (Şekil 4).³³

Roger'ın Rahip Grisandus'un 1149'da ölen annesi Anna için dile getirilen amaçla yaptırılmasını emrettiği Arapça, Latince, Yunanca ve İbranice kitabeleri olan dört dilli mezar taşında şu ifadeler yer almaktaydı;

“Anne, Rahip Grisandus'un annesi, egemen majestelerinin rahibi, yüce yüce yüce, en kutsal, muhteşem, Tanrı aracılığıyla güçlü, her şeye gücü yeten, gücü sayesinde güçlü, İtalya,

³¹ Houben, *Roger II of Sicily...* s. 113-114; Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 145.

³² Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies...* s. 30-32.

³³ Sarah MacAllan, *Object study—The Tombstone of Anne: A case study on multilingualism in twelfth-century Sicily*. ANU Historical Journal II: Number 1. Published by ANU Press, 2019, s. 1-5.

Lombardiya, Calabria'ya, Sicilya ve Afrika'ya hükmeden, Roma papasının savunucusu olan, Hristiyan inancının koruyucusu-Tanrı saltanatını uzatsın! Cuma günü, Vespers zamanında, 20 Ağustos 543 (1148 AD)'te öldü ve Büyük Katedral (camiye)'e gömüldü. Oradan oğlu, 544 yılının 20 Mayıs akşamının ilk saatinde (1149 AD) Cuma günü, bu Aziz Mikail Kilisesi'ne şefaft dualarıyla, buraya taşıdı ve mezarının üzerine bu kiliseyi inşa etti ve ona Aziz Anne Kilisesi adını verdi. Anne (leydimiz), Meryem, (Mesih'in annesi. Böylece Allah bunu okuyana merhamet etsin) ve onun rahmetini dilesin. Amin. Amin. Amin..."³⁴

Şekil 4: II. Roger'ın Rahibi Grisandus'un annesi Anna için yaptırılan ve dört dilde yazılmış mezar taşı.³⁵

Roger'ın İtalya'da iktidarı pekiştirdiği ve şimdi daha uzaktaki kampanyaları düşündüğü bir dönemde başlayan kompozisyonu, hayatının son on beş yılını kapsamakta ve şaşırtıcı güç arayışına dair içgörü sağlamaktadır. Bu zamana kadar birçok engeli aşmıştı. Bunların arasında, Avrupa'nın asaleti için çok önemli olan seçkin soyağacının olmaması da vardı. Ayrıca çok tartışmalı topraklardan yeni bir devlet kurdu. Kral soy eksikliğini telafi etmek için, her iki konuda da ona yardımcı olacak özenle seçilmiş evliliklere girdi. Elvira, bir şekilde babasının, VI. Alfonso'nun kontrol ettiği ve daha sonra yöneteceği bir bölge olan İspanya'yla sıkı bir akrabalık bağı kurmasına yardım etti. Hautevilles'in Burgundy soyu ile olan ilişkisini güçlendirmeye de yardım etmiş olabilir. Hugh Capet'in atası olduğunu iddia eden Sibylla, İkinci Haçlı Seferi'nin başarısız olduğu ve bazı Batı Avrupalı liderlerin yeni bir Haçlı Seferini seferber etmeye çalıştığı dönemde, onu Haçlı seferi kahramanlığıyla bilinen bu dukalığa da bağladı. Üçüncü ve son eşi Charlemagne'nin soyundan gelen Beatrice ise Kudüs'ün Latin Krallığı'nı yöneten ve Antakya Prensiği'nin ardıllığını etkileyen aile olan Rethel soyunun bir üyesi olarak onu Haçlı Seferlerine daha da yakından bağladı. Kralın annesi dahi bu uğurda Kudüs kralıyla kısa süren ve aşağılanmayla biten bir evlilik yapmıştı. Roger'ın yaşamı boyunca elde ettiği siyasi ve sosyal ilerleme derecesi şaşırtıcıydı. Bütün bunlar karşılaştığı bazı engellerin üstesinden gelmesine yardımcı oldu.³⁶

4. II. Roger'ın Krallık İnşasında Şerif el-İdrisi, Nüzhetü'l-müştak ve Dünya Haritası'nın Yeri

II. Roger'ın krallığı, değinildiği gibi zamanının diğer Hristiyan hükümdarlıkları arasında bir anormallikti. Dindaşları, harem ve hadım edilmişlerle dolu oryantal yaşam tarzı hakkında yorum yaparak, aşağılayıcı bir şekilde onun için şunları söylüyorlardı; "yarı dinsiz kral" ve "Sicilya'nın vaftiz edilmiş Sultanı." Aslında O, Yunan ve Arap eğitimci tarafından eğitilmiş, bilimsel araştırmalara hevesli olan bir entelektüeldi ve İdrisi'nin en ünlülerinden biri olduğu Müslüman âlimler topluluğuna sahipti. Palermo'daki görkemli bir sarayda uzun boylu, koyu saçlı, sakallı ve şişman Roger, krallığını diplomasi, acımasızlık, bilgelik ve becerinin dengeli bir karışımıyla yönetti. Bu da birçok tarihinin, krallığını Orta Çağın en iyi yönetilen Avrupa devleti olarak adlandırmasına neden oldu. Zamanının çoğunu geçirdiği sarayı, Avrupa'da hiçbir ilgi görmeyen filozoflar, matematikçiler, doktorlar, coğrafyacılar ve şairlerle dolu olan adeta zengin bir koleksiyonu. Bu bilginler arasında yer alan İdrisi

³⁴ MacAllan, *Object study...* s. 1-5.

³⁵ Sarah MacAllan, *Object study...*

³⁶ Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 185.

de kralı hakkında; “*Bilgisinin kapsamı tarif edilemez. İlimler hakkındaki bilgisinde de bir sınır yoktur, öylesine derin ve akıllıca bir arzıyla onların her özelliğini incelemiştir. Daha önce hiçbir prensin fark etmediği kişisel yeniliklerden ve çok muhteşem icatlardan sorumludur.*” diyecektir. Roger’ın coğrafyaya olan ilgisi, Avrupa’da yeni uyanan bir bilimsel merakın ifadesiydi, ama kaçınılmaz olarak yardım için Müslüman bir bilim insanına döndü. Zira Hristiyan Avrupa’nın harita yapımına yaklaşımı, bilimsel araştırmalardan ziyade gelenek ve efsaneye dayanmaktaydı. Bu nedenle hac kitaplarını, İncil tefsirlerini ve diğer eserleri göstermek için kullanılan ikonografiler ve piktogramlarla hala sembolik ve çokça hayalperestti.³⁷

II. Roger için 1139 yılında önemli bir dönüm noktası geçilmiş, Sicilya Kralı, Apulia Dükü ve Capua’nın komutanı olarak ilan edileli neredeyse on yıl olmuştu. Bundan sonrası belki de daha önemliydi. Uzun süredir bağımsız bir Akdeniz hükümdarıydı ve otoritesini öne sürerek krallık vizyonunu daha da ileriye taşımakla ilgileniyordu. Buna iddialı bir inşa programı, kapsamlı devlet idaresi reformu, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’deki Bizans toprakların ele geçirerek Norman topraklarını genişletme girişimleri de dâhildi. Bu girişimlere paralel olarak II. Roger’ın; İdrisi ve ekibinin bütün Avrupa, Afrika ve tüm Akdeniz havzası hakkında sunacağı gerçek ve geçerli bilgilere gereksinimi vardı. Roger’ın Kitabı bu anlamda ayrı bir öneme sahipti. Dile getirilenlerin paralelinde İdrisi’nin kaleme aldığı Nüzhetü’l-müştâk’ını da II. Roger’ın krallığının inşası bağlamında değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira Nüzhetü’l-müştâk, kraliyet programının bir parçasıydı. Çünkü belirtildiği gibi, İdrisi metnini Kral Roger adına bir meşruiyet söylemiyle ve bir imaj oluşturma eylemiyle yazmıştır. Eserin hemen girişinde “*Bu, el-İdrisi’nin Roger’ın Kitabı’ndaki krala övgüsüdür.*” sözü yer almaktadır. Araştırmacılar uzun zamandır eserin önsözünü Kral II. Roger için bir methiye olarak görüyorlardı. Ledger (2016) de eserin önsözü ve Nüzhetü’l-müştâk’ın tüm diğer bölümlerinin, rakipleri tarafından II. Roger’a karşı yöneltilen belirli eleştirilere cevap niteliğinde olduğunu iddia etmektedir. Diğer yandan Roger’ın bunu yaparak hem dünyayı öğrenebileceği bir bilim insanı olması hem de halifelik iddiasında bulunabilecek yüce bir soydan gelmesi gibi nedenlerle İdrisi’nin Kuzey Afrika fetihlerinde getirebileceği avantajları dikkate aldığını ve bundan faydalanmayı amaçladığını da göstermektedir.³⁸

Roger’ın hükümetinin merkezi olan Sicilya, Norman devletinin kuruluşunda stratejik bir rol oynadı. Roger ve danışmanlarının aday, yakın çevresindeki ve genellikle düşman olan topraklarla ilgili bağlamını doğru bir şekilde anlamaları da zorunluydu. Coğrafi büyüklüğüne göre İdrisi’nin Sicilya tarifi, Roger Kitabı’ndaki en uzun tek bölümdür. Bu bölümde ada; kıyı ile iç kesimdeki yerleşmeler ve bunları birbirine bağlayan ulaşım ağıyla bir bütün olarak anlatılır. Jacka’ya göre İdrisi, Sicilya’daki Arapça yer adlarının (toponimi) bilinen tek kaynağıdır.³⁹ Eser; mesafeler, tahkimatlar, tarım, ticaret, doğal kaynaklar ve topografya hakkında eşi görülmemiş düzeyde ayrıntılı bilgi sağlar. Eserde Sicilya’yı verimli, yemyeşil ve müreffeh bir yer olarak sunmaya yarayan çok çeşitli üstün sıfatlar kullanır. Bazı sıfatların kullanımı ise adanın çeşitli yerleşmelerinin kolayca savunulabilir ve zapt edilemez durumunu göstermek için tasarlanmış görünmektedir (Şekil 5).⁴⁰

³⁷ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

³⁸ Ledger, Mapping Mediterranean Geographies... s. 29-30-31.

³⁹ Jacka, *The Book of Roger*... s. 2-3.

⁴⁰ Jacka, *The Book of Roger*... s. 2-3.

Şekil 5: Nüzhetü'l-müştâk'ta IV. İklim, 2. Bölgede yer alan Sicilya haritası (Ek-Tablo 1).⁴¹

II. Roger'ın krallığı Sicilya, İtalya anakarası ve İfrikiye'den oluşuyordu. Toprakları Akdeniz'in derin sularıyla birbirinden ayrılıyordu. Bu coğrafi gerçeklik, Kralın su kütleleriyle ayrılan ek toprakları kontrol etmek için daha da büyük riskleri üstlenmesine neden oluyordu. Akdeniz'in güney kıyıları, ortaya koydukları tehlikelerle uzun zamandır biliniyordu. Yine de bu zorluklara rağmen Roger iyi bir konumdaydı. Çok az güç onu tehdit edebilir durumdaydı. Alman ve Bizans imparatorlukları, Roger'ı devirmek için gerekli olacak türden bir deniz gücüne sahip değillerdi ve her ikisi de Roger'ın Sicilya krallığını başarılı bir şekilde istila edebilmek için başka bir İtalyan deniz gücünün kaynaklarına güvenmek zorunda kalacaklardı. X. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar deniz teknolojisinde meydana gelen değişiklikler Sicilya deniz gücünü kademeli olarak geliştirdi. Bizans keşif gemilerinden esinlenen Batı teknolojisi, yavaş yavaş *dromon* (İtalyan tarzı kadirga)'un yerini alan *galea* tarzı kadirgayı üretti. Geçiş, biraz zaman alsa da bu yenilikler Normanların İtalya'sında başlamış gibi görünüyor. Yine de bu yeniliklerin en azından bir kısmının Roger'ın filosuna fayda sağlayacak kadar erken gerçekleşmiş olması da mümkündür. Akdeniz'in diğer bölgelerinde kalıcı bir varlık oluşturmak için gerekli teknolojiye sahip olduğuna inanması da kralı daha öz güvenli kılıyordu. Kralın gittikçe karmaşıklaşan krallığını ve ötesindeki toprakları daha iyi anlama arzusu, Roger'ın İdrisi'yi *Kitab Nüzhetü'l-müştâk*'ı yazması için görevlendirdiği on yıl sonra açıkça belli oldu. Gerçekten de Roger'ın krallığının kaderi böyle bir bilgiye bağlıydı. Elbette Roger'ın Sicilya'nın ötesindeki toprakları, kendisinin ve donanmasının denizlerde güvenli ve verimli bir şekilde gezinebilmelerini gerektiriyordu. Ancak adanın yolları çok kötü olduğundan Sicilya'nın kendisi için dahi bunu talep etti. Örneğin, Palermo'dan Messina'ya karadan 155 millik bir yolculuk yapmak yaklaşık bir ay sürebiliyordu. Bu mesafe gemiyle, sadece sekiz gündü, hatta rüzgârların elverişli olması durumunda hemen hemen iki gün daha kısalabiliyordu. Roger'ın Kitabı'nın tamamlanması on beş yıl sürdü ve İdrisi, Roger'ın tüm zaman boyunca sürece dâhil olduğunu savunuyor. Günümüze ulaşamayan bu çabaların ürünü ise; yedi iklimi, topraklarını ve bölgelerini, kıyı şeritlerini ve hinterlandını, körfezlerini ve denizlerini, nehirlerini, suyollarını ve yerlerini, yaşanılan ve ıssız kısımlarını, oradaki her yöre arasında ne kadar mesafe olduğunu gösteren gümüş üzerine kazınmış bir haritaydı. Çizim tahtasında görünen sürüme göre sık kullanılan yollar boyunca belirlenmiş millerde veya kesin olarak doğrulanmış mesafelerdeki kentler ve bilinen limanlar bu haritada yer alıyordu. Roger'ın bilinen dünyanın coğrafi bilgisini kodlamaya çalışırken yaptığı yatırım ve gösterdiği sabrın ödülü, işte bu olağanüstü eserdı.⁴²

Roger'ın, İdrisi'yi sarayına davet etmesinin stratejik bir davet olduğu ve bu davetin Roger'a İspanya ve Kuzey Afrika hakkında hayati bilgiler sağlamak için tasarlandığı açıktır. Roger, böyle soylu bir Müslüman aydınını görevlendirerek kendisini Müslüman tebaaya sevdirmek istemiş de olabilir. Ancak İdrisi'nin Roger'ın ölümünden sonra Sicilya'da kalmaya devam etmesi, Norman sarayının güvenini ve saygısını da bir bütün olarak elde etmede başarılı olması yanında Roger'ın Kitabı'nda güvenilir bilgiler sunduğunu göstermektedir. Burada dikkate alınması gereken şey, Roger'ın, kitabın kendisini, dile getirildiği biçimde devreye alma nedenleridir. Kral, bu kitabın adının *Kitab Nüzhetü'l-*

⁴¹ World Maps of al-Idrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

⁴² Hayes, *Roger II of Sicily...* s. 122.

müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk (Dünya'nın Bölgelerini Geçmek İsteyen İnsanlar İçin Eğlence Kitabı) olmasını emretmişti. Eser Hicri 548 yılında (1154) tamamlandı ve Müellif el-Şerif el-İdrisi, eserin başlığının kaynağını da Sicilya Kralı II. Roger'a atfetti. İdrisi büyük bir alçak gönüllülikle şöyle devam etti; “(Kitapta) emre itaat ediyorum ve (kral tarafından verilen) taslağı takip ediyorum.” Kral II. Roger görünüşe göre projeyi tasarlamış ve on beş yıl önce, yaklaşık 1139 yılı civarında, krallığının en güçlü olduğu bir dönemde, araştırmalarına başlamıştı. Geçen on beş yıllık süreçte ise Sicilya, Calabria ve Puglia topraklarını hâkimiyeti altında birleştirdi. Ardından kendisinin Papalık tarafından resmiyette kral olarak tanınmasının yanı sıra hem kendisi hem de torunları için Sicilya ve Güney İtalya toprakları üzerinde ortaluk garantisi veren bir anlaşma olan Mignano Antlaşması'nı imzaladı. Bu arada bugünkü Tunus kıyılarında yer alan Jerba (Cerbe) adasını ele geçirmesiyle Sicilya'nın güneyinde kalan Kuzey Afrika sahil şeridini fethetmeye de başlamıştı.⁴³

Safedi'nin, Roger'ın dünya imajı hakkındaki bilgisi nedeniyle İdrisi'yi Palermo'ya çağırdığını açıkça iddia ettiğine değinilmişti. Ancak, burada İdrisi gibi kendisi de bir Hristiyan sarayında bulunmuş olması ve yalnızca Afrika'yı ele aldığı çalışmasındaki gibi coğrafi bir açıklama yazmakla görevli bulunması göz önüne alınarak, Leo Africanus'un duruma bakışına bakmaya değerdir. Leo, İdrisi'nin verdiği tüm bilgilerden kralın özellikle “daha önce hiç Latince yazılmamış olan şeyleri takdir ettiğini” yazdı. Leo, İdrisi ile kendi destekçileri arasındaki bilgi eşitsizliğini kesinlikle anlamış görünüyor. Aslında, İdrisi kendisiyle birlikte Sicilya'ya; İncil'deki eserlere, Pliny ve Macrobius'un yazılarına ya da Latince coğrafi bilginin bilinen diğer metinlerine, yani Sicilya sarayının Latince ve diğer Avrupa dillerini konuşan çevrelerinin aşına olabileceği metin türlerine dayanmayan bir coğrafi bilgi getirmişti. Ortaya koyduğu eser daha ziyade; Helenistik metinlere, özellikle Batlamyus'un *Geographike Hiyphesis* ve *Almagest*'ine dayanan, IX. yüzyıldan itibaren çok sayıda Müslüman âlimin kaleme aldığı coğrafi eserlere ek olarak, ayrı bir Arap-İslam coğrafya geleneğinin ürünüydü.⁴⁴

Eserini yazarken yararlandığını belirttiği İslam Altın Çağının müellifleri, çeviriler yoluyla hem Doğu ve hem de Batlamyus'un da dâhil olduğu Batı kaynaklarına vakıf oldukları halde bu kaynaklardan İdrisi'nin yaptığı gibi doğrudan yararlanma yoluna gitmemişler ve kendi bölge (kişver) yöntemlerini geliştirmişlerdi. İdrisi, neden bu müellifler gibi bölge metodunu eserinde doğrudan uygulamaktan kaçındı? Bu ve benzeri soruların yanıtları tam olarak verilemese de son dönem Batı kaynaklı çalışmalarda konuya değinilmiştir. Aslında buraya kadar anlatılanlarda da bu vardır ve II. Roger'ın kişiliğinde saklıdır. Zira dile getirildiği gibi II. Roger, kozmopolit bir ülkenin kralıydı ancak aynı zamanda dinine çok sadık bir Hristiyan'dı. Fethettiği Sicilya kentlerinde bilim, tarım ve ticaret genel olarak Müslümanların elindeydi ve bunlar daha çok varlıklı ve elit kesimi oluşturuyordu. Museviler ve Hristiyanlar da iyi işleyen hoşgörü ortamında varlıklarını barış içinde sürdürüyorlardı. II. Roger, krallığını inşa ederken başlangıçta bu düzeni korumayı seçti. Ancak aynı zamanda bir Norman'dı ve Normanlar savaşçı ve şövalyelik geçmişlerine atıfta bulunan acımasızlıklar da gösterebiliyorlardı. Amca Robert Guiscard ve Baba I. Roger döneminde kulakları, burunları, elleri ve kolları kesilmiş insanların papalığa şikâyetleri kayıt altına alınmıştı. II. Roger da benzer zulümlerde ebeveynlerini aratmazdı. Bu konuda verilecek iki örnek hem İdrisi'nin hem de eseri *Nüzhetü'l-müşâtâk*'ın hangi şartlarda yazıldığını anlamamızı kolaylaştıracaktır. 1153 yılının Aralık ayında İdrisi'nin *Nüzhetü'l-müşâtâk*'ı tamamlama emrini aldığı iddia etmesinden sadece bir ay önce, Kral Roger, bizzat Mehdiyeli Philip olarak bilinen yüksek rütbeli bir hadımın yargılanmasına başkanlık etti. O yılın başlarında Philip'in komutasındaki Sicilya filosu, daha önce Hammadid'in kontrolü altındaki bir sahil kasabası olan Bone'ye (Günümüzde Cezayir'in kuzeydoğusunda yer alan Annaba kenti) saldırmıştı. Kasabayı boyun eğdirdikten ve Sicilya yanlısı bir vali atadıktan sonra Philip, Palermo'ya dönüş için yelken açtı. Fakat yolda döneklelikle suçlandı ve tutuklandı. Başkente döndükten sonra yargılandı. Roger, Philip'i “kendi üvey oğlu” olarak görse de, yine de “şeytanın gizli bir şövalyesi gibi” davrandığı için onu yakılarak ölüme mahkûm etti. Philip, Hristiyan olma görünümünü korumakla birlikte aklında ve eyleminde tamamen bir Saracen (Seraken/Müslüman) ve bir haindi. Salernolu Tarihçi Romauld, olayları yaklaşık yirmi yıl sonra Latince olarak kaydetti. Philip, “Hristiyanlardan nefret ediyordu, ama putperestlere (Müslümanlara) çok değer veriyordu.” I. Roger'ın yönetimindeki pek çok kişi gibi, Philip de genç yaşta Hristiyanlığa geçmiş bir hadımdı. Olay Müslüman tarihçi İbn el-Atir (ö. 1233) tarafından yaklaşık yarım yüzyıl sonra yazılan

⁴³ Jacka, *The Book of Roger*... s. 63.

⁴⁴ Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies*... s. 45..

bağımsız bir Arapça eserde de ele alındı. Atir, burada naklettiği rivayette, Philip'in "Bone Müslümanlarına gösterdiği hoşgöründen dolayı tutuklandığını" ileri sürdü. Philip ve diğer hadımlar "Müslüman olmakla ve onu gizlemekle suçlandılar" ve istisnasız tüm hadımlar diri diri yakarak ölümle cezalandırıldılar.⁴⁵

Bir Palermo sakini olarak İdrisi, bu davanın ve sonuçlarının kesinlikle farkındaydı. Nitekim birkaç yıl içinde Palermo'da dinler arası gerilim yükselecek ve 1160'ta Müslümanların katledilmesine yol açacaktı.⁴⁶ Böylece Sicilya, Endülüs'ün akıbetine uğrayacak ve zaman içinde Müslüman kimliğini bütünüyle kaybetme sürecine girecekti. Bu dinler arası gerilim ve düşmanlık ortamında dünyayı betimlemekle görevli olan İdrisi de kendisini zor durumda bulacaktı. Bir yandan, görev basitti: sadece dünya hakkında bilgi toplamak, Roger'a ve sarayına bir metin halinde sunmak zorundaydı. Diğer yandan bu bilgiyi toplayacağı coğrafya eserleri dünyayı belli bakış açılarıyla temsil ediyordu. Çok bağlı olduğu Arapça metinlerin tamamı, İslam dünyası için Müslüman müellifler tarafından kaleme alınmıştı ve bu nedenle İslam toprakları ayrıcalıklı kılınmıştı. Latin coğrafi tezleri ise dünyayı Hristiyan bakış açısıyla sunma eğilimindeydi. Fakat görüldüğü gibi İdrisi, bir yandan Hristiyan hamisi ve onun sarayının, diğer yandan da hem muhtemel Müslüman okurlarının hem de kendisinin yazdıklarını akılda tutarak ve ikili izleyici kitlesinin hassasiyetlerini gözetererek dengeli bir eser ortaya koymak zorundaydı. Buna rağmen Philip'in duruşmasında da görüldüğü gibi, İdrisi için dahi gerçek tehlikeler vardı. Eğer İdrisi, kaynaklarının gereği İslami bakış açısına fazlaca eğilimli bir dünya imajı sunsaydı kendisini tehdit altında bulabilirdi.⁴⁷ Bütün bunlar göstermektedir ki İdrisi'ye gösterilen saygı ve geçilen iltimas daha çok bir inşa propagandasının ürünüydü (?).

5. Nüzhetü'l-müştâk'ın Kaynakları

İdrisi Sicilya'ya yerleştiğinde, II. Roger coğrafi projeleriyle ilgili niyetlerini açıkça belirtti. Ona; "Ülkelerin hikâyelerini kitaplar aracılığıyla değil, doğrudan gözlem yoluyla araştırmak istiyorum" dedi. Birlikte; bilge, akıllı ve işinin ehli insanları seçtiler. Roger onları doğu, batı, güney ve kuzey ülkelerine gönderdi ve kendi gözleriyle gördüklerini istişare yaparak çizimleri için yanlarına haritacılar verdi. Onlara araştırmalarını, bilinmeye değer şeyleri ayrıntılarıyla kavramalarını ve yazmalarını emretti. Onlardan herhangi biri bir şekil veya harita ile geri gelirse, o zaman İdrisi istediğini tamamlayıncaya kadar onu kaydedirdi. Bütün bu bilgileri bir kompozisyon halinde topladı ve bu da Şerif el-İdrisi'nin *Nüzhetü'l-müştâk* kitabına dönüştü.⁴⁸

Projeyi yürütmek üzere Roger, kendisinin yönetici, İdrisi'nin ise daimi sekreter olduğu, görevi bilgi toplamak ve analiz etmek olan bir coğrafyacılar akademisi kurdu. Egemenliği altındaki her bölgenin ve bunun dışındaki dünyanın sınırlarını, iklimini, yollarını, topraklarını sulayan nehirlerini ve kıyılarını yıkayan denizlerini bütün ayrıntılarıyla bilmek istiyordu. Aralarında 10'u İslam dünyasından 12 bilim insanı olan akademi, önceki coğrafyacıların eserlerini inceleyerek ve karşılaştırarak işe başladı. Müslümanların coğrafya alanına hâkim olmalarının nedeni basitti: Ekonomi. Orta Çağ Avrupa'sı hem siyasi hem de ticari olarak parçalanmış ve dar görüşlü haledeyken, İslam dünyası ise din ve kültürün yanı sıra gelişen uzun mesafeli bir ticaret üzerinde birleşmişti. Müslüman tüccarlar, hacılar ve yetkililer, yol boyunca rotaları, seyahat koşullarını ve kentleri tanımlayan güzergâhlar ya da yol kitapları yazdılar ve kullandılar. Bu kitapların ilk yazarlarından İbn Hurdazbih, Kudame bin Cafer, Yakubi, Mesudi gibi bazıları İdrisi'nin listesindeydi. İdrisi'nin İslam öncesi döneme ait başvurduğu iki coğrafyacıdan biri, bir ciltlik tasviri coğrafya eserinin de yazarı olan V. yüzyılın popüler İspanyol Tarihiçisi Paulus Orosius'tu. Diğer de klasik coğrafyacılar arasında saygın bir yeri bulunan, II. yüzyılda yazdığı Coğrafya adlı eseri, Avrupa'da bütünüyle kaybolmuş ve unutulmuşken İslam bilim çevrelerince yapılmış Arapça bir çevirisiyle yeniden hatırlanacak olan Batlamyus'tu.⁴⁹

Kral, İdrisi ve diğer coğrafyacılar topladıkları coğrafya eserlerini uzun uzun inceledikten sonra, bunların tutarsızlıklarla ve eksikliklerle dolu olduklarını gözlemlediler. Bunun üzerine daha özgün araştırmalara başvurmaya karar verdiler. Sicilya'nın işlek ve kozmopolit limanları böyle bir soruşturma

⁴⁵ Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies...* s. 125-126.

⁴⁶ Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy...* s. 181-183.

⁴⁷ Ledger, *Mapping Mediterranean Geographies...* s. 125-126.

⁴⁸ İzziddin Aybeg bin Abdillâh es-Şafedi, *al-Waḫī bi'l-wafayāt*, (ed. Hellmut Ritter). Wiesbaden, 1982, 1: 93.

⁴⁹ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

için ideal bir olanak sağladı. Palermo, Messina, Catania ya da Sirakuza'ya yanan istisnasız her geminin mürettebatı ve yolcuları ziyaret ettikleri yerler sorgulanmadan bırakılmadı. Yıllarca sürecek olan bu uygulamalardan kurtulabilen gemi neredeyse hiç olmadı. Akademinin ajanları limanlara dağıldılar. Limanlarda özellikle egzotik bir bölgeyi ziyaret etmiş bir gezgin, keşiş, tacir ve benzeri ne bulurlarsa Palermo'daki saraya İdrisi hatta Kral Roger tarafından sorgulanmak üzere götürdüler. Onlara; ülkenin iklimi, nehirleri ve gölleri, dağları, kıyı yapıları, toprağı neydi ve nasıldı? Yolları, binaları, anıtları, mahsulleri, el sanatları, ithalatı, ihracatı ve harikaları nelerdi? Sonunda kültürü, dini, gelenekleri ve dili neydi? Gibi sorular soruldu. Ayrıca, bilginin eksik olduğu bölgelere bilimsel seferler yapıldı. Ressamlar ve haritacılar bu seferlere eşlik etti, böylece ülkelerin görsel bir kaydı yapılabilirdi. Bu araştırma sırasında İdrisi ve Roger, yolcuların üzerinde anlaştıkları gerçekleri koruyarak ve çelişkili bilgileri ortadan kaldırarak verileri karşılaştırdılar. Materyal toplama ve değerlendirme süreci 15 yıl sürdü; bu süre zarfında, İdrisi'ye göre, "kral coğrafyacılarla kişisel olarak görüşmemekte, bütün astronomik koordinatları, tabloları ve güzergâhları ayrı ayrı titizlikle incelemekte, kitaplara ve toplanan farklı görüşlerin geçerli olup olmadığına bakmaktaydı." Sonunda 15 yıllık uzun coğrafi çalışma bitmiş ve harita yapımına başlanmıştı. İlk olarak, İdrisi'nin yönetiminde hazırlanan bir çizim tahtası üzerinde çalışmanın kopyası üretildi. Önceden hazırlanmış olan tablolardaki bilgiler takip edilerek pusulalar yardımıyla haritaya yerleştirildi. Ardından neredeyse 400 kilodan daha ağır olan gümüş, hem kolay şekillendirilebildiği hem de kalıcı olması için seçildi ve 80 inç (2,03 m) çapında harika bir disk inşa edildi. İdrisi, diskin sadece dünyanın şeklini sembolize ettiğini açıkladı. Bu açıklamada:

"Dünya bir küre gibi yuvarlak ve sular ona uymakta ve herhangi bir değişikliğe uğramadan üzerinde doğal denge içinde korunmaktaydı. Bir yumurtadaki yumurta sarısı gibi uzayda sabit durumdaydı. Hava onu her taraftan çevreliyordu... Tüm canlılar dünya yüzeyinde kararludur, hava ışığı çeker, Yer ağırdır, mıknatıs gibi demiri çeker." diyordu.⁵⁰

Yorumundan da anlaşılacağı gibi İdrisi, Dünya'nın yuvarlak olduğunu düşünüyordu. Yalnız da değildi. Kolumbus zamanına kadar herkesin dünyanın düz olduğuna inandığına dair hala popüler bir yanlışın aksine, en az MÖ V. yüzyıldan beri birçok bilim insanı Dünya'nın bir küre gibi olduğuna inanıyordu. Diskte, İdrisi'nin kendi hesabına göre, yaşanabilir dünyanın yedi ikliminin sınırlarını işaret eden çizgiler, "usta işçiler tarafından" Batlamyus'un doğuya ve batıya doğru uzattığı ve Kuzey Kutbu'ndan Ekvator'a kadar enlemlerle sınırlanan keyfi bölünmelerle kesildi. Ekvatorun güneyinde, keşfedilmemiş bir ılıman bölgenin, bilinen kuzeyden geçilemez ölümcül bir sıcak alanla ayrıldığı düşünülüyordu. İdrisi'nin hazırladığı taslağın ardından gümüşçüler ülkelerin, okyanusların, nehirlerin, körfezlerin, yarımadaların ve adaların ana hatlarını planisfere aktardılar.⁵¹

Eldeki bu bilgilere rağmen İdrisi'nin haritalarını nasıl yaptığını, kaynaklarına ve bütün çalışmalarının coğrafya tarihi açısından önemine ilişkin sorular çoktandır tartışılmakta ve bir hayli farklı şekilde de yanıtlanmaktadır. Burada da bazıları ele alındığı gibi haritaların nasıl oluşturulduğuna ilişkin soruların tartışılmasında, hemen hemen sürekli olarak şu varsayımdan hareket edilmiştir: İdrisi, Batlamyus'un dünya haritasını model olarak önünde bulundurmuş olmalıdır. Oysa Sezgin'e göre bu olanaklı değildir. Zira Sezgin, 1980'lerin sonlarında bulunmuş olan, Halife el-Me'mun (198-218/813-833) coğrafyacıları tarafından yapılmış dünya haritası ve parça haritaların bu tartışmalar sırasında göz önüne alınmasının mümkün olmadığını belirtmekte⁵² ve muhtemel kaynaklar hakkında şunları söylemektedir:

"Aslında harita çizimine bir girişten ibaret olan Batlamyus Coğrafyası, çok büyük bir ihtimalle hiçbir harita içermemekteydi. Batlamyus'a atfedilen haritalar XIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla geçiş döneminde Bizanslı Maximos Planudes tarafından, Batlamyus'un kitabındaki koordinatlar temel alınarak ve muhtemelen el-Me'mun coğrafyacılarının dünya haritasından istifade edilerek kazanıldı. Bugün biz, el-İdrisi'nin, el-Me'mun haritalarını model olarak göz önünde bulundurduğunu ispat edebiliriz. Enlem-boylam ağının ortadan kaldırılması ve yerine sehven yedi iklimi gösteren eşit aralıklı paralellerin konulması gibi göze çarpan bazı hatalar ve

⁵⁰ Abu-Abdallah Muhammad Ibn-Muhammad İdrisi, *Opus geographicum sive "Liber ad eorum delectationem qui terras peragrare studeant."* Edited by Enrico Cerulli, Francesco Gabrieli, Giorgio Levi Della Vida, Luciano Petech, Giuseppe Tucci, Alessio Bombaci, Umberto Rizzitano, Roberto Rubinacci, and Laura Veccia Vaglieri. Vol. 1-9. 9 vols. Leiden: E. J. Brill, 1970. S. 7-8.

⁵¹ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

⁵² Sezgin; *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s. 37-38.

sapmalar bir yana bırakılırsa, el-İdrisi'nin haritası, öncüsü olan dünya haritasını birçok açıdan aşmaktadır. Örneğin, Avrupa, özellikle Akdeniz bölgesi nispeten daha iyi gösterilmiş, Kuzeydoğu Asya tamamen yeniden şekillendirilmiş, Orta Asya da gölleri ve ırmaklarıyla daha gelişmiş düzeyde ortaya konulmuştur. Bunun ardından şöyle bir soru belirir: Aslında yerinde yürütülmesi ve nesiller boyu devam etmesi gereken bir çalışmayı kaçınılmaz kılan bir haritayı nasıl olur da bir coğrafyacı Sicilya'da oturduğu yerden gerçekleştirebilmiştir? Ben, böyle bir çalışmanın sonucunun (haritalar da içeren) kitap olarak el-İdrisi'ye gerçekten ulaşmış bulunduğu inanıyorum. Bu kitap Hanaḥ (Gagan veya Canaḥ) b. Ḥaḫan el-Kimaki isimli birisi tarafından kaleme alınmıştır ve el-İdrisi bu eseri kendi kaynaklarından biri olarak zikretmektedir. Görüldüğü kadarıyla Kimak Türklerinden bir hükümdarın coğrafi-kartografik eseri olan bu kitap, Arap-İslam kartografi geleneği içerisinde oluşmuş bulunan "haritası yapılacak yerde uzun süreli veri toplama" yöntemini esas almıştır. el-İdrisi'deki Kuzey ve Kuzeydoğu Asya sunumu, el-Me'mun coğrafyacılarınıninkine nispetle oldukça yenidir –tabî ki sözde Batlamyus haritalarını burada dile getirmeye bile gerek yok– ve XVIII. yüzyıla kadar Avrupa'da çizilmiş dünya haritalarının çoğunda bu şekil görülmektedir. Bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar hiçbir coğrafya tarihçisi, Avrupa haritalarındaki bu Asya formunun nereden geldiği sorusunu sormamıştır. Kanaatimce el-İdrisi'nin dünya haritası, yetersizliklerine rağmen, el-Me'mun haritasının, Arap-İslam kültür çevresinde ortaya çıkışından beri kartografinin geçirmiş olduğu gelişimi takip etmemize olanak tanımaktadır."⁵³

Nüzhetü'l-müştâk'ın kaynakları arasında belki de en son olarak İslam'ın kutsal kitabı Kur'an yer alır. Arap coğrafyacılar, Erken Helenistik dönem ve daha sonra Batlamyus'tan ödünç aldıkları iklim anlayışını kendi özgün yaklaşımlarıyla haritalarında göstermişlerdi. İdrisi'nin de çizdiği haritasında yedi iklimi kullandığı burada açıklanmıştı. Bagrow'a göre bu yediye bölünme, yedi rakamının Kurani bir gizeme sahip olduğu düşünüldüğünden sembolik bir anlam kazandı ve Müslümanlar tarafından çok sevildi.⁵⁴ İslam bilim çevrelerine Helenistik dönem eserlerinin çevirileriyle ulaşan Yer'in yedi iklime bölünmesi fikri, Kuran'da Bakara (29), İsra (44), Mü'minun (17-86), Fussilet (12), Talak (12), Mülk 3, Nuh (15), Nebe (12) gibi sekiz sure ve dokuz ayette, gök ve yerin yedi kat olarak uyum içinde yaratıldığından söz edilmesi nedeniyle neredeyse tereddütsüz kabul görmüş ve uygulanmıştır.⁵⁵ İslâm coğrafyasının zirveye çıktığı döneme atfen İdrîsî'nin dünya haritası da benzer bir kabulle çizilmiştir. Ayrıca *Nüzhetü'l-müştâk*'ta yer alan yetmiş haritadan her biri mensup olduğu yedi iklimin onda birine karşılık gelmektedir. Böylece Batlamyus'a göre meskûn olan dünyanın İslam anlayışına göre tam bir haritası oluşturulabilmiştir. Eserin ülkemizdeki bir muhtasarına (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 688) eklenen haritalarda ise ekvatorun güneyindeki sekizinci iklim denilen yerler de gösterilmiştir.⁵⁶

6. Nüzhetü'l-müştâk ve Dünya Haritası

1154'te, eserin bitimine birkaç hafta kala II. Roger öldü. Haritalarla birlikte eserin el yazmaları Latince ve Arapça olarak tamamlandı. II. Roger, bu kitabın adının *Nüzhetü'l-müştâk fi'htirâkı'l-âfâk* olmasını istemişti. Ancak İdrisi, Arapça *Kitab al Rudjar*, diğer bir adlandırmayla *The Book of Roger (Roger'in Kitabı)*, haritaya ise *Tabula Rogeriana* adını verdi. Kitaba, *71 harita eşlik ediyordu. Bu haritalardan biri dünya haritasıydı. Diğerleri ise her biri yedi iklimi temsil eden 10 bölümün 70 bölgesel güzergâh haritasından oluşuyordu* (Şekil 4-5). Büyük gümüş planisfere eşlik eden kitap, dikkat çekiciydi çünkü bu risalenin planı basit bir biçimde şöyleydi: Bir küre olarak çevresini 22.900 mil olarak hesaplanan Dünya'nın kısa bir açıklamasından sonra bu kürenin dile getirildiği üzere yumurtadaki yumurta sarısı gibi iklimler, denizler ve körfezleriyle birlikte uzayda sabit kaldığı sonucuna varıldı. İdrisi, dünya yüzeyinin bölgelerini uzun ve ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Yedi iklimi sırayla ele alır ve her iklimi on uzunlamasına bölüme böler. Böylece yetmiş bölüm belirlenmiş ve her bölümü ayrı ayrı gösteren bir harita ile ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bir araya getirildiğinde, bu haritalar Batlamyus tasarımına benzer dikdörtgen bir dünya haritası oluşturur (?). Roger'ın Kitabı, Orta Çağda üretilen ilk genel coğrafya kitabı ve dünyanın en ayrıntılı tanımıydı. Eser, Batlamyus'un ana meridyenindeki ilk

⁵³ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s. 37-38.

⁵⁴ Leo Bagrow, *History of Cartography*. Revised by R. A. Skelton, C. A. Watts, 1964, s 311.

⁵⁵ Bkz. Kuran

⁵⁶ Mahmut Ak, İklim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1998, C. 22, s. 28-30.

iklimin ilk bölümü olan Kanarya Adalarından başlayarak, yaşanabilir dünyayı sistematik bir biçimde tanımlayan muazzam bir görev üstlendi. İdrisi yaptığı haritaları farklı bir şekilde tanımlamıştır. Bilinen dünyanın uzanımını boylam itibarıyla 160⁰ olarak düşünmüş ve bölgeyi, her biri 16⁰ genişlikte on kısma bölmüştür (Şekil 6-7, Ek-Tablo 1). Enlem itibarıyla ise, bilinen dünyayı en uzun günün uzunluğuyla belirlenen yedi 'iklim' e ayırmıştır. Her bölüme genel bir bölge anlatımı ile başlanmakta, ardından önemli kentlerin bir listesi, kentler arası mesafeler ve her kent için bir açıklama verilmektedir; "Fez'den Ceuta'ya, Cebelitarık Boğazı'ndan kuzeye doğru yedi gün. Fez'den Tilemcen'e bu güzergâhı takip eden dokuz gün: Fez'den Büyük Sebou Nehri'ne doğru dönün.⁵⁷" gibi.

Şekil 6: İdrisi'nin yedi iklime göre çizilmiş ve İslam geleneğine göre güneyin üstte olduğu dünya haritası⁵⁸

Arapça yazılmış harita, Avrasya kıtasını bütünüyle kapsamakla birlikte Afrika kıtasının yalnızca kuzey kısmını göstermektedir. Harita altta kuzey olacak biçimde güneye yönlendirilmiştir. Roger'ın da buna bir itirazının olmadığı anlaşılmaktadır. Hazırlanışını takip eden üç yüzyıl boyunca istisnasız en doğru dünya haritası olarak kabul edilmiştir. II. Roger dünya haritasını altı-yedi ayak çapında (182-200 cm) gümüş bir disk üzerine çizdirdi. Gümüş, farklı kaynaklarda farklı değerler verilmekle birlikte yaklaşık olarak 400-450 kilo ağırlığındaydı. İdrisi'nin eserleri arasında yer alan *Nüzhetü'l-müşâk fi'htirâkı'l-âfâk* kendi zamanının coğrafi ve sosyolojik bilgisinin bir özeti kadar üzerindeki yetmiş harita ile kendi seyahatlerinde derledikleriyle birlikte sonradan derlenen dokümanların açıklamalarını da içeriyordu. *Kharitat al-alam al-ma'mour min al-ard* (Arz'ın mamur bölgelerinin haritası) üzerinde dünyayı yedi bölgeye (zon) ayırdığına değinilmişti. İlk zon ekvatorun 23 derece enlemine kadar uzanıyordu. Bu zonun güneyinde aşırı sıcaklar nedeniyle insan yaşamına uygun olmayan bir *torrid* (sıcak) zon yer alıyordu. En kuzeydeki yedinci zonu 54 ila 63 derece arasında olan bölge oluşturuyordu. Bu zonu soğuk ve kar nedeniyle yaşanmaz bir *frigide* (soğuk) zon takip ediyordu. Bir ve yedinci zonlar arasında insan yaşamını ve uygarlığı destekleyen *temperate* (ılıman) zonlar bulunmaktaydı. Bu zonlar arasında en uygunu ise üç, dört ve beşinci zonlardı.

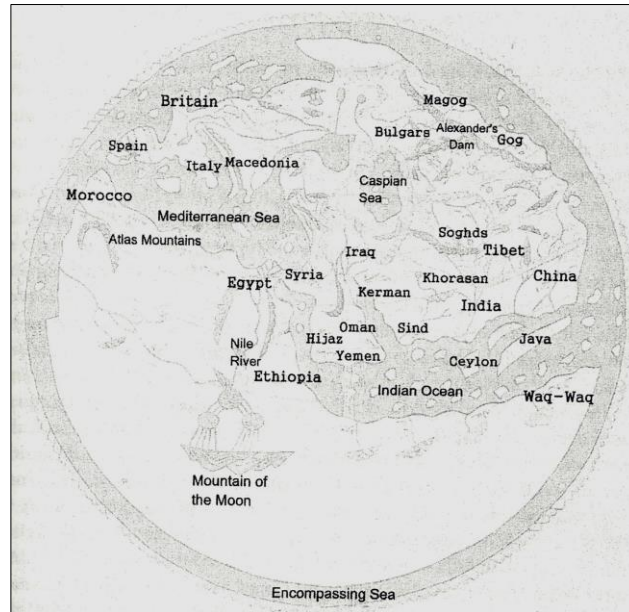
İdrisi, çalışmanın kaynakları arasında gösterdiği Irak ve Belh okulları müelliflerinin ökümeni böldüğü bölge tasnifini eserinde uygulamadı. Müslüman bir coğrafyacı olarak Dünya haritasının merkezine yalnızca ökumen baz alınarak kutsal toprakları ya da Babil'i koymadığı gibi Sicilya ya da Palermo'yu da koymadı. Ancak, bu haritaya dikkatle bakıldığında ve hem ökümen hem de anökümen alanlar birlikte değerlendirildiğinde hem Hristiyanlığın hem de İslam'ın kutsal topraklarının tam merkezde olduğu görülür. Dile getirildiği gibi döneminin genel bir kabulü en ünlü coğrafyacı olan

⁵⁷ Andras Rona-Tas, *Hungarians and Europe in the early Middle Ages*. Budapest, 1999), s. 71.

⁵⁸ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

İdrisi'nin bunu tesadüfen yaptığı düşünülemez. Bu ancak akıllıca izlediği denge politikasının bir sonucu olmalıdır (Şekil 6-7).

İdrisi, Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın üç eski bölümünü yeniden adlandırdı. Daha sonra bunların her birini sistematik olarak tanımladı. Bölgelerini, kentlerini, sınırlarını listeledi ve çevresindeki denizler ve topraklarla ilişkisini açıkladı. İdrisi'nin yaşadığı dönemin yaygın bir biçimde kabul görmüş Avrupa haritaları daha çok T-O varyantı haritalardı. Bu haritalarda Yer, Akdeniz ile birlikte Nil ve Don (Tanais) nehirleri tarafından üç ayrı kıtaya bölünmüş olarak tasvir ediliyordu. Üç tarafı okyanusla çevrili olan Asya, batıda Avrupa ile temas halindeydi. Harita doğuya dönüktü. Bu şekilde, diğer iki kıtadan iki kat kadar büyük olan bu kıta haritanın üst tarafında yer alıyordu. Bu doğu oryantasyonu çoğu Orta Çağ atlasının ortak özelliği durumundaydı. Avrupa, kuzeyde Don nehri ile başlamakta ve güneyde Akdeniz'de sona ermekte, Afrika ise İskenderiye'den başlamakta ve batıda okyanusa kadar uzanmaktaydı. II. Roger, eğer Latin kökenli ya da Romen dillerinden herhangi birini konuşan bilim insanlarından böyle bir coğrafya eseri talep etseydi, muhtemelen T-O tasarımına sahip bir eserle ya da buna yakın bir varyasyonla karşılaşabilirdi. Fakat İdrisi bunların hiçbirini *Nüzhetü'l-müştâk*'ta uygulamadı. Gerçekten de, Asya ve Avrupa kelimeleri eserde hiç yer almaz. Yalnızca İfrikiye adı yer alır ki bu da tüm Afrika topraklarına değil, Tunus, Cezayir ve Libya'nın Akdeniz kıyı kesimini kapsayan Kuzey Afrika'nın bir bölümünü ifade eder. İdrisi, Batı düşüncesinde mitolojiyle desteklenen ve kuvvetli bir yer edinen üç kıta modelini benimsememiş ve kullanmamıştır. Bu da eserin oluşturulduğu ortam düşünüldüğünde eserdeki önemli yeniliklerden biridir.⁵⁹ Yer'in üç kıtaya bölünme yaklaşımını reddeden İdrisi, bir Müslüman coğrafyacı olarak seleflerinden de çok iyi bildiği Batlamyus'un yedi iklim zonunu eserinde bazı düzeltmelerle uygulamaya karar verdi. Bunun için *Nüzhetü'l-müştâk*'ta aynen şöyle söylüyordu; “*Âlimler, Dünya'nın bu meskûn mahallerini, her biri batıdan doğuya, ekvatora paralel uzanan yedi iklime böldüler. Bu iklimler, doğal çizgiler değil, astronomi biliminde işaretlenmiş ve bulunan hayali çizgilerdir.*”⁶⁰

Şekil 7: İdrisi'nin Dünya Haritası'nda yer adları (Harita kuzey üstte olacak şekilde döndürülmüştür).⁶¹

İdrisi'nin haritasının çizildiği dönemde Hristiyan ve İslam bilim çevrelerinde yarattığı etki net olarak bilinmese de yüzyıllar sonra yeniden keşfedilmesiyle yarattığı etki oldukça büyük olmuştur. Harita özellikle XX. yüzyılda çok sayıda araştırmada yeniden ele alınmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda da İdrisi'ye, *Nüzhetü'l müştâk*'a ve haritasına olan ilgi devam etmektedir. Bu çalışmaların bazıları sonraki çalışmaları zincirleme biçimde olumsuz etkileyecek yaklaşım yanlışlıkları içermeleriyle de gündemdedir. Böyle bir yaklaşım yanlışlığı Konrad Miller tarafından ortaya konmuş ve bu da Sezgin tarafından tespit edilmiştir (Şekil 8). Konuya ilişkin olarak Sezgin (2007); “*Şerif el-İdrisi dünya*

⁵⁹ Ledger, Mapping Mediterranean Geographies... s. 95.

⁶⁰ Idrisi, *Opus geographicum sive...* s. 9.

⁶¹ World Maps of al-Idrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

haritasının, kartografya tarihi açısından yeniden değerlendirilmesi ve özellikle bir olgunun açığa kavuşturulmasının gerektirdiğini"⁶² bildirmekte ve şu fikirleri ileri sürmektedir:

"el-İdrisi'nin Coğrafya'sının bazı el yazmalarında bize kadar ulaşan ve birçok kez kopyalanmaktan dolayı yıpranan dairesel dünya haritası, Konrad Miller'in takdire şayan Mappæ arabicæ (1926-1931) adlı çalışmasından önce çok az sayıda oryantalist tarafından biliniyordu. Miller kitabında dairesel dünya haritasının ve parça haritaların bize kadar ulaşmış kopyalarını ve aynı zamanda parça haritaları birleştirmek suretiyle bir dünya haritası yayınladı. el-İdrisi'nin dairesel bir dünya haritası çizdiğini bizzat kaydetmesine ve bu haritanın birçok el yazmasında bize kadar ulaşan kopyalarının dairesel olmalarına rağmen, Miller bu dünya haritasının dikdörtgen şeklinde olması gerektiğine kanaat getirmişti (Katalog III, s. 28). Orijinali yeniden elde etmek için 70 adet dikdörtgen parça haritayı bir araya getirerek birleştirme yoluyla el-İdrisi'nin orijinali kaybolan dünya haritasını bu şekilde ortaya koymanın doğruluğuna kendisini inandırmıştı. Miller tarafından yayınlanan bu dörtgen şeklindeki dünya haritası geniş çapta yaygınlık kazanmıştır (Şekil 8)."⁶³

Sezgin, Miller tarafından dile getirildiği biçimde oluşturulan bu haritada dünyanın kuzey kısmının, ekvatorial bölgelerin genişliğini aldığını, böylece küreselliğin ortadan kaldırıldığını, buna bağlı olarak kartografik "resmin" bütünüyle deforme edildiğini, aynı zamanda Kuzey Asya ve Afrika'nın bilinen şekillerinin de bu deformasyon sonucu kaybolduğunu belirtmektedir. Gerçekten de Miller gibi bir bilim insanın İdrisi'den yaklaşık 830 yıl sonra, ulaşılan bilimsel seviyeyi de göz ardı ederek böyle bir yaklaşım yanlışlığına düşmesi oldukça şaşırtıcıdır. Yaklaşım yanlışlığının muhtemel ve mantıklı nedenleri arasında Miller'in bir teolog, arkeolog, kartografya tarihçisi, doğa bilimcisi ve hatta matematiki coğrafyacı olmasına rağmen bu çalışmada bir coğrafyacı yaklaşımı sergilememesi yer alabilir. Sezgin (2007), konuyu bu anlamda ele almış ve şu tespitlerde bulunmuştur;

"Burada söz konusu olan haritayı Miller'in el-İdrisi'nin parça haritalarına dayanarak elde ettiğini, kitabın içerisinde bize kadar ulaşan dünya haritasının ise dairesel olduğunu ve ikisi arasında oldukça büyük farkların bulunduğunu bilenlerin sayısı çok azdır. Elektronik bilgi işleme yardımıyla parça haritaları dikey olarak derecelendirme ve bir stereografik projeksiyona aktarma girişiminde bulduk, bize ulaşan küresel dünya haritası bu işlem sırasında gerektiğinde tamamlayıcı olarak kullanıldı. İnanıyoruz ki bizim oluşturduğumuz harita el-İdrisi'nin tasavvurlarını daha iyi yansıtmaktadır ve bu nedenle bir poster halinde yayınladık. el-İdrisi'nin kitabının metinsel içeriğine ilişkin şunlar söylenebilir: Biz, onun Arapça kaynakları yoluyla, Avrupa ülkeleri coğrafyası konusunda çok geniş bilgiler elde etmekteyiz. Keza el-İdrisi'nin Sicilya, İtalya, Fransa, Almanya, İskandinav, Slav ve Balkan ülkeleri haritaları Avrupalı Arabistler tarafından çok ciddi bir şekilde incelenmiştir (Şekil 8-9)."⁶⁴

Şekil 8: İdrisi tarafından Kral II. Roger için 1154'te çizilen bölgesel haritaların Alman Bilim İnsanı Konrad Miller tarafından birleştirilmesiyle oluşturulmuş dünya haritası.⁶⁵

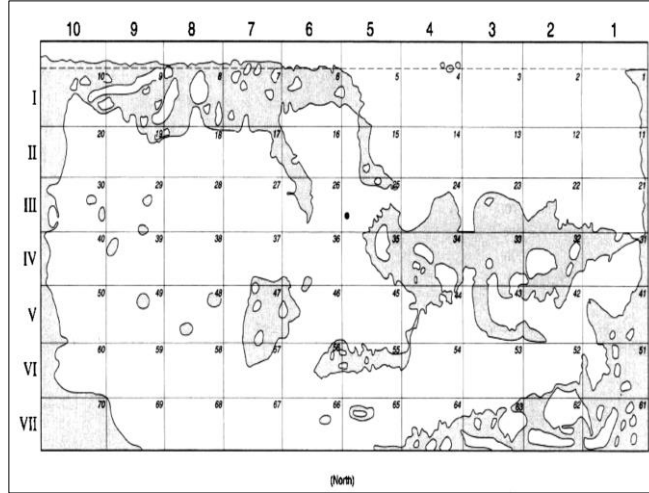
⁶² Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s.37-38.

⁶³ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s.37-38.

⁶⁴ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s.38.

⁶⁵ Konrad Miller, *Mappæ arabicæ: Arabische Welt- und Länderkarten des 9.-13. Jahrhunderts*, 6 vols. Stuttgart, 1926-31, Band 1, Heft 3.

Konrad Miller'in bir araya getirerek oluşturduğu haritanın basitleştirilmiş indeksinde iklim numaraları dikey eksen üzerinde yer almaktadır (Şekil 9). On bölüme ayrılan bu iklimlerin bölüm numaraları ise en üsttedir. Ardışık sayılar bazen kesite atıfta bulunmak için kullanılır ve her bölümün haritasının sağ üst köşesinde gösterilir. Bu bölümlenmeye göre *Nüzhetü'l-müştâk*'ta konu edinen yedi iklime bölünmüş Dünya Haritası ve her iklimin ona bölünmesiyle elde edilen yetmiş bölgenin haritası verilen yer adları Ek-Tablo 1'de görülmektedir. Tablo, haritada ve indekste olduğu gibi kuzeye dönük olarak ve doğudan batıya doğru bir dizilişle verilmiştir (Ek-Tablo 1).

Şekil 9: Miller'e göre *Nüzhetü'l-müştâk*'taki iklimler ve bölge haritalarının indeksleri.⁶⁶

Nüzhetü'l-müştâk'ta belirtildiği gibi eser, Roger'ın ölümünden hemen sonra tamamlansa da gümüş üzerine nakşedilen haritanın tamamlanması daha öncedir. Zira Safedî, Kral II. Roger'ın daveti üzerine İdrisi'nin Palermo'ya gelişinin koşullarını anlattığı ve gümüş küre üzerine haritayı nakşettiği bölümde yaşananları daha önce de belirtildiği gibi şöyle nakletmektedir;

“...Şerif el-İdrisi'yi yeryüzünün görüntüsünün şekli üzerinde bir şeyler oluşturmak için çağıran oydu. İdrisi saraya geldiğinde kral misafirini şerefle karşıladı ve onu yüceltmek için her türlü çabayı gösterdi. İdrisi, kraldan yapmayı tasarladığı küreyi inşa etmek için metal istedi. Kral Rocer, 400.000 dirhem (1480 kg) ağırlığında gümüş getirtti ve İdrisi, gümüşle gök küresine (eflâk/felekler) benzer küreler yaptı. Onları özel bir şekilde düzenleyerek üst üste monte etti. Roger, hayranlıkla onları eliyle kavradı. Gümüşün yalnızca üçte birinden biraz fazlası kullanıldığı ve üçte ikisi kaldığı için, kral kalan kısmı ona ödül olarak verdi. Buna 100.000 dirhem ve Barselona'dan kraliyet kalitesinde Rum mallarıyla dolu bir gemi ekledi...⁶⁷”

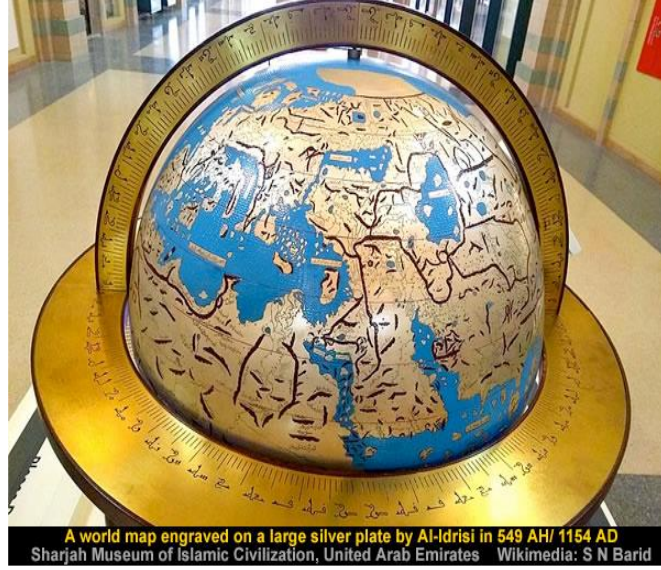
Gümüşten yapılmış yuvarlak dünya haritası *Tabula Rogeriana* zikredildiği üzere 1160 yılında çıkan bir isyanda isyancılar tarafından parçalanarak paylaşılmış ve günümüze ulaşmamıştır.⁶⁸ Çeşitli el yazmalarındaki haritalarla ilgili ve kronoloji hakkında ise kesin olarak çok az şey bilinmektedir. *Nüzhetü'l-müştâk* üzerinde yapılan çalışmalarda daha çok belirli bir bölge üzerinde durulmuş ve İdrisi'nin bu bölgeyi nasıl haritaladığına, analiz ve tasvir ettiğine odaklanılmıştır. Bilim insanları, İdrisi'nin eserinin farklı versiyonları arasında yeniden ilişki kurma ve kronoloji oluşturmaya çalıştılar ancak benzer şekilde kapsamlı haritalar üzerinde henüz araştırma yapılmadı.⁶⁹ Hem bir Müslüman hem de bir şerif olan İdrisi, bire bir suret yapmanın dinen yasak olması nedeniyle çizdiği şekil ve haritalarda buna olabildiğince dikkat göstermiştir. Bununla birlikte İdrisi'nin haritaları, kıyı, iç ve diğer yer şekillerinin gösterimi bakımından kendinden önceki İslam coğrafyacılarının özellikle Irak ve Belh coğrafya ekollerinin haritalarına oranla daha ayrıntılıdır. Ancak yine de yer şekillerinin gösteriminde detaylandırmaya gidilmemiş ve bu yaklaşımla Yer'in bire bir suretini yapmaktan kaçınılarak dine uygun davranılmıştır (Şekil 7-8-9-10).

⁶⁶ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

⁶⁷ Brotton, *A History of the World...* s. 70-71; es-Safedî, *al-Wâfi bi'l-wafayat...* s. 173-174.

⁶⁸ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I*, s.37.

⁶⁹ Ahmad, *History of Islamic Sicily...*s. 163.

Şekil 10: İdrisi'nin gümüş küre üzerine işlenmiş haritanın rekonstrüksiyonu.⁷⁰ Bu rekonstrüksiyon, orijinal küre ve haritanın aksine kuzey üstte olacak biçimde yönlendirilmiştir.

SONUÇ

Şerif el-İdrisi, Kral II. Roger ve adına yazılan eserleri konu alan bu çalışmada ortaya çıkan sonuç; içinde bulunulan ortamın, müellifin ve sponsorunun bir devletin ve bir eserin inşa edilme sürecinde farklı nedenlerle farklı hareket tarzları sergilediklerinin görülmesi olmuştur. Normanlar, ana vatanlarından uzak, çok uluslu bir yapıda, farklı dinlerin inananlarının bulunduğu, farklı dillerin konuşulduğu bir Akdeniz adasında devletlerini inşa ederken coğrafi bilginin ne kadar önemli olduğunu görmüşlerdir. Bu bilgi, devletin inşasında olduğu gibi sürdürülebilirliğinde de hayati önemde olmuştur. Aynı zamanda İdrisi'nin eseri bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Burada kullanılan sponsor kavramı özenle seçilmiştir. Zira bu kavram, kendini tanıtmak amacıyla sanat ve kültürel etkinliklerin giderlerinin tümünü ya da belirli bir bölümünü karşılamak anlamındadır ve kralın yaptığı işin tam karşılığıdır. Kral, üzerlerine atılan asil bir soydan gelmeme ile özellikle sonradan görme suçlamalarını bertaraf etmenin yolları arasında bilimi ve İdris'nin bilimsel çalışmalarını da önemli bir propaganda aracı olarak görmüştür. Durum kral için böyleyken İdrisi için daha çok bilimsel kaygılar söz konusu olmuştur. Aynı zamanda radikal bir Katolik olan II. Roger, bu yolda zaman zaman acımasız uygulamalara da imza atmıştır. Kralın sarayında ve bu şartlar altında İslam kültürüyle yetişmiş bir coğrafyacı olarak İdrisi'nin yapabilecekleri arasında çok fazla seçenek yoktur. Ya başarılı bir denge politikası takip edecek ya da Hristiyanlık ve İslam kültürü arasında bocalayarak başarısız olacaktır. Başarısızlık sonucunda başına gelebileceklerin örneklerine ise sarayda ve Sicilya'nın genelinde bizzat şahit olmuştur. Bu nedenlerle müellif, çok hassas bir denge politikası izlemiş, böylece her iki dinin değerlerini de göz önünde bulundurarak döneminin en ileri düzeyiyle eserini kaleme almış ve haritalarını çizmiştir. Eserin ve haritaların başarısı, dile getirilen denge politikasının bir sonucudur. Bu sayede esere ve haritalara kralla birlikte hangi dinin mensubu bakarsa baksın kendinden bir şeyler görebilmiştir. Son söz olarak İdrisi, ortaya koyduğu eseriyle ünü çağlar aşan, unutulmaz bir bilim insanı olurken eserlerini atfettiği II. Roger de bu sayede kendisine papalık ve diğer krallar tarafından yöneltilen bütün aşağılayıcı suçlamaların ötesinde unutulmaz bir kral olmuştur.

⁷⁰ World Maps of al-İdrisi, <http://www.myoldmaps.com/>

Ek-Tablo 1: Şerif el-İdrisi'nin Yedi İklim ve Yetmiş Bölgesi

İklimler ve Bölgeler	10. Bölge	9. Bölge	8. Bölge	7. Bölge	6. Bölge	5. Bölge	4. Bölge	3. Bölge	2. Bölge	1. Bölge
I. İklim	Çin Denizi Hindistan	Mozambik Madagaskar Sumatra	Mozambik Sri Lanka	Hint Okyanusu Kenya ve Tanzanya	Somali Yemen	Habeşistan	Nubia (Mısır, Nijer) Habeşistan Mısır	Mali Nubia	Mali Gana Nijer	Atlantik Fas Senegal Moritanya
II. İklim	Çin	Hindistan Çin	Hindistan	Belucistan Sind Doğu İran	İran Körfezi Umman	Kızıldeniz Mekke Medine	Gd. Mısır Vahaları	Kuvar Vahası Gb. Libya	Gb. Libya Çad	Sahra
III. İklim	Çin	Tibet Tonguz	Özbekistan Türkmenistan	Gd. İran	Bahreyn Umman Irak	Kızıldeniz Arabistan Damskus (Şam) Antakya	Mısır Nil Nehri	Doğu Libya	Cezayir Tunus Libya	Okyanusun Kuşattığı Sahra Fas
IV. İklim	Orta Asya	Orta Asya	Orta Asya	İran	Ermenistan Azerbaycan Irak İran	Rodos Kıbrıs Suriye	Ege Adaları Mora	Kalabria Korfu Kefolenya	Sardinya Korsika Sicilya	Fas İspanya
V. İklim	Gog-Mogog (Yecüc-Mecüc)	Hazar Denizi	Hazar Denizi	Hazar Denizi	Ermenistan Azerbaycan	Anadolu	Romanya Marmara Denizi	İtalya Adriyatik	Burgonya (Fransa)	Kuzey Endülüs Gaskonya
VI. İklim	Gog-Mogog	Kıpçak Ülkesi Türk Ülkesi Gog-Mogog	Gog-Mogog	Hazar Denizi	Bulgaristan	Karadeniz Rusya	Makedonya Rusya	Bohemya Macaristan Polonya Romanya	Fransa Almanya İngiltere	Britanya
VII. İklim	Gog-Mogog ve mücavir alanları	Gog-Mogog	Bilād Kufra (?)	Hazar Denizi	Bulgaristan	Kuzey Rusya	Rusya Finlandiya	Polonya İsveç Finlandiya	İngiltere İskoçya İrlanda	Atlantik ve Yerleşilmemiş Atlantik adaları

(Kaynak: Miller ve Jacka'dan yararlanarak M. Tanriku tarafından hazırlanmıştır)

Yayın Tarihi	26 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 June 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin

Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

KAYNAKÇA

- Ahmad, Aziz; *History of Islamic Sicily*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1975, ss. 38-39.
- Ak, Mahmut; *İklim*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 1998, C. 22, s. 28-30.
- Akay Bozdoğan, Emel; *Orta Çağ Coğrafyasının Zirvesi Şerif El İdrisi*. Yeditepe Yayınları. İstanbul, 2021.
- Bagrow, Leo; *History of Cartography*. Revised by R. A. Skelton, C. A. Watts, 1964, p. 311.
- Bartlett, Robert; *The Making of Europe: Conquest, Colonization, and Cultural Change, 950-1350*. Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 24.
- Brotton, Jerry; *A History of the World in Twelve Maps*. England: Penguin Group, 2012, pp. 70-71.
- Brown, Gordon S; *The Norman Conquest of Southern Italy and Sicily*. Jefferson: McFarland & Co. Inc. Publishers, 2003, s. 9.
- Chiarelli, Leonard C; *A History of Muslim Sicily*. Venera: Midsea Books, 2011, p. 72.
- Durmuş, İsmail; *Safedî*. TDV, İslam Ansiklopedisi, C. 35. 2008, ss. 447-450.
- es-Şafedî, İzziddîn Aybeg bin Abdillâh; *al-Wāfi bi'l-wafayât*, (ed. Hellmut Ritter). Wiesbaden, 1982, 1: ss. 163-164.
- Fıncıoğulları, Sevrâ; Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 2016, S. 33, ss. 37-48.
- Haskins, Charles Homer; *The Normans in European History II*. New York: Ungar. 1959, s. 235.
- Hayes, Dawn Marie; *Roger II of Sicily: Family, Faith, and Empire in the Medieval Mediterranean World*. Brepols Publishers, 2020, ss, 25-75.
- Houben, Hubert; *Roger II of Sicily: A Ruler Between East and West*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 24.
- Idrisi, Abu-Abdallah Muhammad Ibn-Muhammad; *Opus geographicum sive "Liber ad eorum delectationem qui terras peragrarare studeant."* Edited by Enrico Cerulli, Francesco Gabrieli, Giorgio Levi Della Vida, Luciano Petech, Giuseppe Tucci, Alessio Bombaci, Umberto Rizzitano, Roberto Rubinacci, and Laura Veccia Vaglieri. Vol. 1-9. 9 vols. Leiden: E. J. Brill, 1970.
- Jacka, Katherina Adelaide; *The Book of Roger and the Creation of the Norman State*. Faculty of Arts and Social Sciences. Unpublished Philosophy Doctoral Thesis, The University of Sydney, 2019.
- Johns, Jeremy; *Arabic administration in Norman Sicily*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, ss. 33-34.
- Ledger, Jeremy Francis; *Mapping Mediterranean Geographies: Geographic and Cartographic Encounters between the Islamic World and Europe, c. 1100-1600*. Unpublished Philosophy (History) Doctoral Thesis. At the University of Michigan, 2016.
- Loud, Graham A; *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*. Harlow, UK: Longman, 2000, ss. 188-189.

- MacAllan, Sarah; *Object study-The Tombstone of Anne: A case study on multilingualism in twelfth-century Sicily*. ANU Historical Journal II: Number 1. Published by ANU Press, 2019.
- Metcalfe, Alex; *The Muslims of Medieval Italy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009, p. 124.
- Miller, Konrad; *Mappae arabicae: Arabische Welt- und Liinderkarten des 9.-13. Jahrhunderts*, 6 vols. Stuttgart, 1926-31, Band 1, Heft 3.
- Nef, Annilese and Amara, Allaoua; Al-Idrisi et les Hammuides de Sicile: nouvelles donnees biographiques sur l'auteur du Livre de Roger. 2001, *Arabica* 48 (1), ss. 121-127.
- Özdemir, Mehmet; *Hammudiler*. TDV İslam Ansiklopedisi, 1999, C. 15, ss. 496-497.
- Razük, Muhammed; *İdrîsîler*. TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, C. 21, s. 495-497.
- Rona-Tas, Andras; *Hungarians and Europe in the early Middle Ages*. Budapest, 1999), p. 71.
- Sezgin, Fuat; *İslam'da Bilim ve Teknik I*, İBB Kültür AŞ Yayınları, İstanbul, 2007.
- Şeşen, Ramazan; *İdrisi Şerif*, TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, C 21, s. 493-495.
- Tanrikulu, Murat; *Haritaya Davet*, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2017, s. 85-86.
- Tanrikulu, Murat; Şerif el-İdrisi ve İbn Haldun'da Yedi İklim Anlayışı: Farklı Yaklaşımlar, Farklı Nedenler. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023; 23(1), s. 263-289.
- World Maps of al-Idrisi, <http://www.myoldmaps.com/> (Erişim Tarihi: 03.5.2022).